
This is the **published version** of the bachelor thesis:

González i Melgar, Berta; Navarro Villanueva, Carmen, dir. Dones empresonades : la gestació i la maternitat a les presons catalanes. 2024. (Grau en Administració i Direcció d'Empreses i Grau en Dret)

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/303619>

under the terms of the license

DONES EMPRESONADES: LA GESTACIÓ I LA MATERNITAT A LES PRESONS CATALANES

Autora: Berta González I Melgar

Grau en Administració i Direcció d'Empreses i Dret

Directora: María Carmen Navarro Villanueva

Treball de Fi de Grau

Facultat de Dret

Curs Acadèmic 2023-2024

12.794 Paraules

Data de lliurament: 13 de maig de 2024

AGRAÏMENTS

M'agradaria donar les gràcies a la meva Directora del Treball de Fi de Grau, María Carmen Navarro Villanueva, per ajudar-me en tot moment en la realització d'aquest projecte, amb les seves correccions i orientacions per un millor resultat final. A més, també estic molt agraïda per tot el material i recursos que m'ha facilitat per a poder dur a terme aquest treball.

Finalment, gràcies a la meva família per estar sempre al meu costat i creure en mi. Aquest treball és pel meu avi, estic convençuda que li hauria encantat.

RESUM

El present Treball de Fi de Grau persegueix estudiar la situació que viuen les dones que són mare o es troben embarassades en les presons catalanes. El seu objectiu és conèixer, des de la perspectiva del dret processal penal i a partir de dades reals estretes d'enquestes a les dones empresonades a Catalunya, com la gestació i l'exercici de la maternitat es veuen afectats pel fet de ser dones privades de llibertat. De fet, és important tenir en compte que, quan una dona entra en presó, els seus fills que, per regla general, vivien amb ella abans de l'empresonament, es veuran perjudicats per aquesta situació. Per tant, en aquest treball s'analitzarà la normativa actual per estudiar si preveu mesures especials per les dones gestants i mares que es troben a presó. També s'analitzaran els centres penitenciaris en què es troben empresonades i les condicions en què viuen, així com s'intentarà conèixer el perfil majoritari de les dones privades de llibertat i quines són les mesures alternatives que no comporten privació de llibertat perquè, d'aquesta manera, els seus fills no pateixin els perjudicis de la seva reclusió.

Paraules clau: centre penitenciar, delictes, dona, fills, gestació, infants, maternitat, menors, mesura alternativa, presó, presons catalanes, privació de llibertat, unitats de mares.

ABSTRACT

This Final Degree Project aims to study the situation of women who are mothers or are pregnant in Catalan prisons. Its objective is to know from the perspective of criminal procedural law and from real data from surveys of female inmates in Catalonia, how gestation and maternity practice are affected by the fact of being women deprived of freedom. In fact, it is important to bear in mind that, when a woman comes into prison, her children who, as a rule, lived with her before imprisonment, will be harmed by this situation. Therefore, this paper will analyze the current regulations to study to see if they provide special measures for pregnant women and mothers who are in prison. In addition, the study will analyze the penitentiary centers in which they are imprisoned and the conditions in which they live, as well as the profile of most women deprived of liberty and the alternative measures that do not involve deprivation of liberty so that their children do not suffer the harm caused by their imprisonment.

Key words: penitentiary facility, crime, woman, children, pregnancy, motherhood, minors, alternative measure, prison, Catalan prisons, deprivation of liberty, mothers' units.

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ I OBJECTIUS.....	5
2. MARC TEÒRIC.....	7
2.1. NORMATIVA D'APLICACIÓ.....	7
2.1.1. Normativa internacional	7
2.1.2. Normativa nacional.....	13
2.2. LA PENA DE PRESÓ.....	17
2.2.1. Tipus delictius més comuns.....	18
2.2.2. L'empresonament de la dona	19
2.2.3. Alternatives a la pena de presó. Especial consideració a l'interès superior del menor	28
3. ANÀLISI DE LES DADES DE MARES EMPRESONADES A CATALUNYA	29
3.1. METODOLOGIA	29
3.2. RESULTATS OBTINGUTS.....	30
4. CONCLUSIONS.....	34
5. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES.....	37
6. NORMATIVA D'APLICACIÓ	41
7. JURISPRUDÈNCIA.....	43
8. ANNEX.....	44
8.1. ELABORACIÓ DEL PERFIL SOCIOLÒGIC I PROCESSAL PENAL DE LES MARES EMPRESONADES A CATALUNYA	44
8.1.1. Dades generals.....	44
8.1.2. Circumstàncies personals i familiars a la infantesa.....	46
8.1.3. Circumstàncies personals abans de l'entrada a la presó.....	50
8.1.4. Relació amb la justícia.....	54
8.1.5. Experiència a la presó.....	55
8.1.6. Relacions familiars durant l'estada a presó	58
8.1.7. Plans de futur després de la sortida del centre penitenciari	62
8.1.8. Problemes derivats de la llibertat definitiva.....	64
8.1.9. Comparació anys 2022- 2023 de les dones amb fills	66

LLISTA D'ABREVIACIONS

coord.	coordinador
CEJFE	Centre d'Estudis Jurídics i Formalització Especialitzada
et al.	et <i>alii</i> , indicació de l'omissió d'autors
INE	Institut Nacional d'Estadística
LOPG	Llei Orgànica General Penitenciària
pp.	interval entre pàgines
RP	Reglament Penitenciari
s.d.	sense data de publicació

1. INTRODUCCIÓ I OBJECTIUS

Les dones són les eternes oblidades de la nostra societat, una societat que ha estat pensada per i per a homes. De manera que, una dona sempre es veurà molt més damnificada en la majoria dels aspectes de la seva vida diària que no pas un home.

Això també succeeix en l'àmbit penitenciari, doncs quan una dona comet un delictes i se l'imposa una pena, sigui privativa o no de llibertat, sempre es veurà més perjudicada que un home, ja que no només ha transgredit la llei en cometre un delictes, sinó que també sent la pressió, la culpabilitat i l'angoixa que ostenta a raó del seu gènere i que es deriven dels prejudicis socials inherents en la societat. D'aquesta manera i a conseqüència d'aquest fet, socialment es considera que una dona que delinqueix ha vulnerat la seva condició de dona i s'estigmatitza com a una mala mare (Navarro, 2018)¹.

Així mateix, la nostra legislació no té en compte aspectes tan importants com el fet que la majoria de les dones són també mares o en podran esdevenir en un futur. D'altra banda, hi ha normativa que sí que té en compte la maternitat en l'àmbit penitenciari, però es tracta de pocs preceptes en el marc de la regulació aplicable en el sistema penitenciari espanyol.

L'objectiu del present Treball de Fi de Grau és estudiar, des de la perspectiva del dret processal penal, el tractament que reben les dones empresonades respecte a la maternitat i a la gestació en les presons catalanes, ja que la maternitat és una qüestió de gran rellevància per a les seves vides i amb aquest treball es vol conèixer si efectivament la maternitat influeix de manera notable en aquelles dones que són mare o es troben en gestació, quan es troben complint condemna o en condició de preventives en un centre penitenciari català. A tal efecte, es farà una anàlisi de la normativa internacional i nacional aplicable per poder determinar si el tractament que es preveu en la regulació actual respecte a l'exercici de la maternitat i la gestació en el sistema penitenciari espanyol és adequat i si es preveuen com a factors rellevants la gestació i la maternitat. Seguidament, s'estudiarà com són els centres penitenciaris en què es troben empresonades, quines són les condicions de vida de la dona a la presó i què suposa estar embarassada o ser mare mentre es compleix una pena privativa de llibertat.

¹Navarro Villanueva, C. (2018). *El encarcelamiento femenino. Especial consideración a las madres privadas de libertad*, Atelier.

Des d'una altra perspectiva, s'intentarà demostrar que quan una dona comet un delict i com a conseqüència se li imposa una pena privativa de llibertat, la seva família es veu molt perjudicada, ja que un dels pilars fonamentals en què se sustenta la família, s'absenta durant el temps en què es troba empresonada. És per aquest motiu que, aquest treball s'abordarà des de la perspectiva de la dona, sense oblidar als menors que es veuen afectats per aquesta situació. De fet, segons indica Juanatey (2018)², les dones que són mares quan entren a presó es veuen més perjudicades que no pas els homes, perquè normalment són les principals responsables dels seus fills, però també se les estigmatitza socialment i ja no són percebudes de la mateixa manera.

Per poder conèixer quina és aquesta realitat, a partir de les dades reals estretes d'enquestes efectuades a dones empresonades a Catalunya, s'analitzarà com el tractament de la gestació i l'exercici de la maternitat es veuen afectats pel fet de ser dones privades de llibertat. També es pretén esbrinar per què aquestes dones van entrar a presó i si es podria haver evitat el seu empresonament. Aquesta anàlisi es farà a partir de les respostes de 208 dones que es trobaven en centres penitenciaris catalans durant l'estiu i octubre de 2022. No obstant això, només s'usaran les respostes de 148 dones, que són les que ostenten la condició de mare, ja que a partir d'elles és més probable conèixer la realitat de la maternitat a les presons catalanes. Per tant, el propòsit d'aquest treball és estudiar quin és el perfil majoritari de les dones embarassades o que són mares que es troben empresonades a Catalunya i trobar quina és la millor solució, tant per la dona empresonada com pels seus fills.

Finalment, cal indicar que, com que es tracta d'un estudi doctrinal i amb dades estadístiques, no s'arriba al nombre de sentències que s'estipulen en les indicacions sobre el Treball de Fi de Grau per part de la Facultat, però, tot i això, sí que se supera amb escreix el mínim d'obres doctrinals utilitzades.

²Juanatey Dorado, C. (2018) Delincuencia y población penitenciaria femeninas: situación actual de las mujeres en prisión en España. *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología (en línea)*, 20 (10), 1-32.

2. MARC TEÒRIC

Per a portar a terme una bona anàlisi de la situació en què es troben les dones empresonades a Catalunya, en primer lloc, s'ha de realitzar un estudi de quina és la normativa que se'ls hi aplica, no només a escala nacional, sinó també la normativa internacional que es preveu en el si de les Nacions Unides o en els possibles tractats internacionals.

D'altra banda, en aquest marc teòric, s'examinarà per què les dones acaben sent empresonades, és a dir, quins són els delictes majoritaris que són comesos per les dones perquè acabin condemnades a una pena privativa de llibertat. Un cop feta aquesta anàlisi, addicionalment, s'estudiarà l'empresonament de la dona, és a dir, què significa que la dona ingressi a presó, quins són els centres penitenciaris on poden complir la seva condemna i finalment, com afecta aquest empresonament a les dones que són mares i com els afecta als seus fills aquesta situació.

Per acabar, s'intentarà esbrinar si existeixen mesures alternatives a la pena de presó, per tal que les dones que són mares no hagin d'allunyar-se dels seus fills i puguin continuar al seu costat.

2.1. NORMATIVA D'APLICACIÓ

Hi ha nombroses normes referents a l'empresonament i al tractament de les persones que es troben privades de llibertat en centres penitenciaris. No obstant això, en el present Treball de Fi de Grau, només s'analitzarà aquella regulació exclusiva per a les dones empresonades sens perjudici d'alguna menció a aquella normativa que no se centra exclusivament en les dones.

2.1.1. Normativa internacional

2.1.1.1. Les Regles de Bangkok

Amb caràcter previ, cal assenyalar que, a causa de l'extensió limitada del present Treball, només s'analitzarà l'articulat de les Regles de Bangkok respecte dels embarassos i la visita dels fills.

Les “Regles de les Nacions Unides per al tractament de les recluses i mesures no privatives de la llibertat per a les dones delinqüents”³ van ser creades amb l’objectiu d’adoptar les mesures oportunes pel tractament de les dones privades de llibertat, així com estudiar les alternatives que no impliquen una privació de la llibertat per a les dones que són condemnades a conseqüència de la comissió d’accions o omissions que estan tipificades com a delictes.

Tal com afirma Cervelló (2021)⁴ en les Regles de Bangkok es reconeix a les dones com un grup vulnerable amb unes necessitats pròpies, ja que per la manera en què s’han concebut els centres penitenciaris no és possible satisfer aquestes necessitats, en estar les presons pensades per i per a homes. Per aquest motiu es van crear les Regles de Bangkok, que són una sèrie de recomanacions de les Nacions Unides no vinculants que posen de manifest que les dones tenen unes necessitats específiques en comparació amb els homes, perquè aquestes, per exemple, s’enfronten a estigmes socials com el de la “*doubly deviant*”⁵. De manera que quan una dona comet un delictes i ha de complir una pena de presó, la societat considera que es tracta d’una “dona dolenta” que no només ha infringit la llei, sinó que també ha vulnerat, entre d’altres, la seva condició de mare (Navarro, 2018). Així mateix, també ho indica Naredo (2007)⁶, en establir que la dona perd la seva credibilitat com a mare i obté majors retrets per part de la societat, per no haver-se comportat segons el rol social que es deriva del seu gènere i segons el qual, quan una dona que és mare comet un delictes, es converteix en una “mare desnaturalitzada”, que no compleix amb els requisits socials associats a la seva condició de mare, com són el fet de ser una dona submissa i obedient i s’acaba culpabilitzant a la mare que es troba complint una pena privativa de llibertat, per no poder oferir la cura i l’educació necessàries als seus fills.

³També conegudes amb el nom de “Regles de Bangkok”, van ser aprovades per l’Assemblea General de les Nacions Unides en la Resolució de 21 de desembre de 2010 (A/RES/65/229).

⁴Cervelló Donderis, V. (2021). Mujer, prisión y no discriminación: del Legado de Concepción Arenal a las Reglas de Bangkok. *Estudios penales y criminológicos*. 41, 551 - 591. <https://doi.org/10.15304/epc.41.6718>

⁵Concepte mencionat per Leverentz A. M. (2014). *The Ex-Prisoner's Dilemma: How Women Negotiate Competing Narratives of Reentry and Desistance*, Rutgers University Press.

⁶Naredo Molero, M. (2007). Reclusas con hijos/as en la cárcel. *Mujeres y castigo: un enfoque socio-jurídico y de género*. 263-276.

En atenció a això, quan es produeix l'empresonament d'una dona, com que es troba més estigmatitzada que no pas un home i com que té més dificultats pel que fa a la seva reinserció una vegada ja han complert la pena privativa de llibertat, l'Assemblea General de les Nacions Unides va elaborar les Regles de Bangkok, per tal d'augmentar la protecció de les dones.

Així mateix, aquestes Regles no es poden implementar de la mateixa manera en totes les dones, ja que la seva aplicació no es deriva de situacions uniformes, sinó que cada cas és diferent. De manera que, segons la situació social, econòmica i personal de la dona, així com el sistema legal del país on resideixi, es modificarà la posada en pràctica de les Regles de Bangkok (Cervelló, 2021).

D'altra banda, segons Navarro et al. (2023)⁷ les Regles de Bangkok se centren al voltant de la tesi de donar preferència a les mesures no privatives de llibertat, sempre que no es tracti d'un delictes greu pel qual només es prevegi com a opció la pena de presó. En la resta de casos, s'han de promoure les mesures no privatives de llibertat, perquè d'aquesta manera no s'afecta un dret fonamental com és la llibertat d'una persona i més quan es tracta d'una dona embarassada o que és la principal o única cuidadora dels seus fills, ja que s'ha de tenir en compte que sempre s'han d'interposar els interessos dels menors per damunt del de les seves mares, tal com s'indica en les Directrius de les Nacions Unides sobre les modalitats alternatives de cura dels nens⁸, entre d'altres.

Les Regles de Bangkok es componen d'un total de 70 regles, les quals es poden classificar en quatre grans grups:

- (i) “Regles d'aplicació general”, que és el grup format per les regles 1 a 39.
- (ii) “Regles aplicables a les categories especials”, que conté les regles 40 a 56.
- (iii) “Mesures no privatives de la llibertat”, que comprèn les regles 57 a 66.
- (iv) “Investigació, planificació, avaluació i sensibilització pública”, que inclou les regles 66 a 70.

⁷Navarro Villanueva, C; Hernández Jiménez, N. i Ruiz de la Fuente, C. (2023). *L'exercici de la maternitat en el sistema penitenciari català*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

⁸Resolució aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides de 24 de febrer de 2010 (A/RES/64/142).

A continuació, es farà una petita anàlisi de les regles més destacades pel que fa al tractament de la dona embarassada i també en relació amb les visites dels fills quan la dona es troba complint una pena de presó.

(i) Regles d'aplicació general

En primer lloc, cal destacar la Regla 2, que és la relativa a l'ingrés. En aquesta regla s'han d'examinar per separat els dos apartats que la conformen. Per una banda, la Regla 2.1 disposa que com l'ingrés al centre penitenciari suposa un moment vulnerable tant per a la dona com per als infants, se'ls ha de prestar l'assistència necessària per si necessiten ajuda en un moment tan complex. D'altra banda, la Regla 2.2 preveu la possibilitat de suspendre l'ingrés al centre penitenciari en atenció a l'interès superior del menor que es trobi a càrrec de la dona que hagi d'entrar a presó. En relació amb aquesta qüestió el Tribunal Europeu de Drets Humans⁹ indica que es pot rebutjar la possibilitat de l'ingrés dels infants a presó, ja que els Estats no tenen l'obligació de promoure l'ingrés dels fills amb les seves mares.

També cal recalcar el contingut de la Regla 3, que és la relativa al registre i estableix que en el moment en què la dona ingressi a presó serà necessari que doni informació sobre els seus fills, la qual tindrà caràcter confidencial. Així mateix, és important la Regla 4, que és la referent al lloc de reclusió. Aquesta regla estableix que quan una dona sigui condemnada a una pena privativa de llibertat i se li assigni un centre en què hagi de complir la pena, es tindrà en compte les seves responsabilitats de cura dels fills. Aquesta regla es pot relacionar amb els articles 12.1 LOGP¹⁰ i 6.1 del Decret 329/2006¹¹, ja que aquests articles estableixen que es procurarà designar a les persones que hagin de complir condemna en el lloc més proper al seu entorn per tal d'evitar el seu “desarrelament social” (Navarro et al., 2023).

⁹Decisió del Tribunal Europeu de Drets Humans de 30 d'abril de 2002, assumpte *Kleuver vs. Noruega*, n° 45837/99.

¹⁰Ley Orgánica 1/1979, de 26 de septiembre, General Penitenciaria, BOE, 239 §§ 23180-23186, (1979). <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1979-23708>

¹¹Decret 329/2006, de 5 de setembre, pel qual s'aprova el Reglament d'organització i funcionament dels serveis d'execució penal a Catalunya, DOGC, 4714 §§ 37902-37922, (2006). <https://portaljuridic.gencat.cat/ca/document-del-pjur/?documentId=460252>

D'altra banda, hi ha diverses regles que preveuen mesures respecte a la higiene i/o seguretat i salut tant de les mares com dels infants que les acompanyen. Destaca, en aquest sentit, la Regla 5 que estipula que tant a les dones en període menstrual, que estiguin embarassades o siguin lactants que estiguin complint condemna, com als seus fills se'ls dotarà d'un subministrament preferent d'aigua. També cal fer menció a la Regla 6 i concretament a l'apartat c), que disposa que quan es produeix el seu ingrés a presó es realitzarà un reconeixement mèdic que inclourà l'historial reproductiu de la dona. Tanmateix, s'indica en la Regla 9 que si la dona va acompanyada d'un infant a aquest també li realitzaran el corresponent reconeixement mèdic i en la Regla 21 que el personal que inspeccioni als infants haurà de fer-ho de manera respectuosa a la seva dignitat.

A més, respecte al règim disciplinari en el centre penitenciari, cal destacar les Regles 22 i 24, que no permeten imposar sancions ni mesures de coerció a les dones embarassades, en període de lactància i/o amb fills, així com tampoc està permesa la sanció de prohibir tenir contacte amb els seus fills que no es troben amb elles a presó (Regla 23), sinó que tal com s'especifica en les Regles 26 i 28 es propiciarà el contacte amb els seus fills.

(ii) Regles aplicables a les categories especials

Pel que fa a aquest grup, és necessari fer menció a la Regla 41 b) que indica que a l'hora de classificar a les dones en el centre penitenciari és necessari tenir en compte les seves responsabilitats relatives a la cura dels infants a càrrec seu, ja que tal com es menciona en la Regla 42.2 i 42.3 les dones embarassades, lactants o amb infants a càrrec seu, tenen unes necessitats pròpies i, per tant, s'establiran programes propis per a elles.

Per la seva banda, les Regles 48 a 52, són les relatives a les "recluses embarassades, lactants i amb fills a presó". En primer lloc, la Regla 48 tracta temes de seguretat i salut tant per les dones embarassades, lactants o que ja siguin mares, però també per als infants. Destaca l'assessorament pel que fa al tema alimentari, perquè és convenient relacionar el primer apartat d'aquesta regla amb l'article 226.1 i 226.3 RP¹², ja que s'estableix que es proporcionarà una dieta conforme a les necessitats tant de les dones que compleixen condemna com dels infants

¹²Real Decreto 190/1996, de 9 de febrero, por el que se aprueba el Reglamento Penitenciario, BOE, 40 §§ 5380-5435, (1996). <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1996-3307&p=20220413&tn=1>

que les acompanyin (Navarro et al., 2023). També cal fer menció al segon apartat d'aquesta regla, perquè segons les autores citades en la línia superior, no existeix legislació aplicable, però en la pràctica és la mare la que pren la decisió de donar o no el pit als seus fills. D'altra banda, la Regla 51 també estableix indicacions en temes de salut i seguretat, perquè s'estipula que mentre convisin amb la seva mare, els infants seran supervisats per especialistes i en la mesura que sigui possible, s'intentarà que el seu entorn s'assembli el màxim al dels infants que no viuen a presó. A la vegada, aquesta regla es pot relacionar amb l'article 209.1.2 i 209.2 RP, relatiu a l'assistència primària i a l'assistència especialitzada.

La Regla 49 reconeix que l'interès superior del menor va per damunt del de la mare. De manera que, el fet de conviure amb ella a presó dependrà del que sigui millor per l'infant i que en cap moment podrà ser tractat com un reclus, ja que no és ell qui ha sigut condemnat a presó. Aquesta regla, com també succeïa en el cas de les Regles 48 i 51, es pot relacionar amb un precepte del Reglament Penitenciari, concretament amb l'article 17 RP (Navarro et al., 2023), que serà analitzat amb posterioritat en l'examen de la normativa nacional.

Al seu torn, la Regla 50 estableix que si les dones conviven amb els seus fills a presó, s'intentarà que passin amb ells el major temps possible.

Així mateix, la Regla 52 indica que per decidir si s'ha de separar a l'infant de la seva mare es tindrà en compte l'interès superior del menor i es ponderarà si existeixen mesures alternatives per la seva cura. En el cas que es produeixi la separació i passin a conviure amb altres persones, es procurarà la seva reunió amb la mare tenint en compte el que sigui millor pels infants i sense afectar en cap cas a l'ordre públic.

L'últim precepte a què es farà referència és la Regla 53, sobre les mares estrangeres a presó. Per una banda, el primer apartat estipula que si existeixen acords amb el país de residència de la dona, s'estudiarà la possibilitat de traslladar-la al seu país d'origen sempre que no sigui resident a Espanya. Tanmateix, no hi ha cap previsió legislativa sobre la possibilitat de trasllat per la cura dels fills (Navarro et al., 2023). D'altra banda, el Codi Penal¹³ preveu l'expulsió al país d'origen en els articles 89 i 96.3.2 a) en aplicació de les lleis d'estrangeria.

¹³Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal, BOE, 281 §§ 33987-34058, (1995). <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-25444>.

En conclusió, després de l'anàlisi de les regles més rellevants i segons Cervelló (2021), es pot afirmar que la legislació s'ha centrat en el paper de la dona empresonada com a cuidadora d'altres persones.

2.1.2. Normativa nacional

Pel que fa a l'estudi de la normativa nacional aplicable, es farà una anàlisi de la regulació rellevant respecte al tractament de la gestació i de la maternitat d'aquelles dones que es troben complint una pena privativa de llibertat, especificant com es gestiona la convivència dels infants amb la mare a presó i com està regulada l'organització dels règims de visita dels fills.

2.1.2.1. Llei Orgànica General Penitenciària (LOGP)

La Llei Orgànica General Penitenciària és la norma que regula el sistema penitenciari espanyol. A l'hora d'examinar la situació de les dones que es troben privades de llibertat, és important tenir en compte que quan una persona passa a formar part d'un centre penitenciari genera un vincle especial amb l'Administració penitenciària en estar sotmesa a un poder administratiu autònom i més intens, perquè la legislació penitenciària atribueix a l'Administració penitenciària uns poders específics per adoptar, si escau, mesures preventives disciplinàries. Tot i això, el sistema penitenciari espanyol està controlat pel Jutge de Vigilància Penitenciària, que és la persona que garanteix el respecte dels drets de les persones que es troben a presó (STC 129/1995)¹⁴.

Pel que fa a les dones a presó i en concret a les mares i a les dones que es troben en gestació durant la seva estada a presó, s'han de destacar una sèrie de preceptes de la LOGP que regulen com s'aborda el tractament de les dones embarassades, en període de lactància i/o amb fills quan es troben privades de llibertat. No obstant això, s'ha de tenir en compte tal com remarca Igareda (2007)¹⁵, que en la legislació penitenciària no hi ha gairebé articles que facin referència a les dones i els que existeixen es refereixen a la condició de mare de les dones que estan

¹⁴Sentència del Tribunal Constitucional núm. 129/1995, de 11 setembre. RTC 1995\129. Recurs d'Empara núm. 2376/1992

¹⁵Igareda González, N. (2007). Mujeres en prisión. En A. I. Cerezo Domínguez i E. García España (coords.), *La prisión en España. Una perspectiva criminológica*, (pp. 87-92). Comares.

privades de llibertat per tal de protegir-les, així com per vetllar pels infants que conviuen amb elles.

En primer lloc, destaquen Juanatey (2018) i Navarro et al. (2023) un fet rellevant que va suposar un canvi important en el tractament de la maternitat per les mares privades de llibertat i és que va haver-hi una reforma que va reduir l'edat màxima fins a la qual els fills de les dones privades de llibertat podien residir amb elles en el centre penitenciari sempre que s'acredités degudament la seva filiació. En la redacció inicial de la LOGP s'havia indicat en l'article 38.2 LOGP que l'edat màxima era de sis anys, però a partir de l'any 1996¹⁶ va reduir-se fins als tres anys. Segons Yagüe (2007)¹⁷ aquest canvi es deu al fet que si un infant conviu fins als sis anys en el centre penitenciari pot acabar tenint problemes en el desenvolupament emocional i psicològic, doncs tal com s'indica en l'exposició de motius de la LO 13/1995¹⁸ l'infant amb sis anys ja és conscient que la seva mare està privada de llibertat.

Tanmateix, no és habitual que els menors convisquin amb les seves mares en el centre penitenciari, ja que com s'indicarà en l'apartat dedicat a l'anàlisi del Reglament Penitenciari, hi ha un procés per admetre la sol·licitud de convivència amb la mare en el centre, però en aquest sempre es tindrà en compte l'interès del menor, com per exemple, si l'infant té la possibilitat de quedar-se a càrrec d'un familiar, si està pròxim a complir els tres anys, la duració de la condemna de la mare, etc. (Cervelló, 2006)¹⁹. Així mateix, s'ha de tenir en compte que a Catalunya només existeix una unitat de mares: el Departament de Mares de Wad-Ras i com apunten Navarro et al. (2023), només disposa de dotze habitacions per les mares i per als seus fills, de manera que no totes les mares amb fills menors de tres anys podran conviure amb ells mentre compleixen la seva condemna.

¹⁶El 8 de gener de 1996 va entrar en vigor la Ley Orgánica 13/1995, de 18 de diciembre, sobre modificación de la Ley Orgánica General Penitenciaria, que va modificar l'article 38 LOGP.

¹⁷Yagüe Olmos, C. (2007). *Madres en prisión. Historia de las Cárceles de Mujeres a través de su vertiente maternal*, Comares.

¹⁸Ley Orgánica 13/1995, de 18 de diciembre, sobre modificación de la Ley Orgánica General Penitenciaria, BOE, 302 §§ 36231-36232 (1995). <https://www.boe.es/eli/es/lo/1995/12/18/13>

¹⁹Cervelló Donderis, V. (2006). Las prisiones de mujeres desde una perspectiva de género. *Revista General de Derecho Penal*, (5) 129-150. https://consellodacultura.gal/mediateca/extras/CCG_ig_monografia_carcel_007.pdf

Aquest apartat també disposa que hi haurà un local destinat a una guarderia infantil, així com s'indica que des de l'Administració Penitenciària se subscriuran convenis amb diverses entitats, tant públiques com privades, per fomentar la relació de les mares que compleixen condemna amb els seus fills. Per això, com indiquen Navarro et al. (2023), en el Departament de Mares de Wad-Ras hi ha una llar d'infants interna pels nens de 4 a 6 mesos i que no tenen places a l'Escola Bressol Municipal Cobi. No obstant això, des de l'any 2011 hi ha un acord que permet la reserva de places en les Escoles Bressol Municipals de Barcelona²⁰.

D'altra banda, pel que fa al règim de visites dels fills menors de deu anys de les dones que estan complint condemna, el tercer apartat de l'article 38 LOGP indica que mitjançant desenvolupament reglamentari, és a dir, a través del Reglament Penitenciari, s'establirà un règim de visita pels fills que no siguin majors de deu anys i que no visquin amb elles en el centre penitenciari. Aquest apartat estipula que aquestes visites es faran sense cap mena de restricció respecte de la seva freqüència i intimitat i que la seva duració i horari dependran de l'organització del centre, però com estipulen Navarro et al. (2023) es duran a terme en locals o recintes especials per aquestes visites i tindran una durada màxima de sis hores. A més, pel que fa a la seva freqüència, segons Cervelló (2006) a l'article 45.6 RP es disposa que es permeten les visites de convivència una vegada al trimestre com a mínim. Així mateix, els articles 45.4 i 45.5 RP estipulen que una vegada al mes com a mínim, a sol·licitud de la dona, es concediran les comunicacions íntimes i de familiars amb una duració no inferior a una hora ni superior a tres, i també les "comunicacions orals" que són les que es duen a terme a mitjançant un telèfon i amb un vidre de separació, amb una durada de vint minuts (Navarro et al., 2023). No obstant això, amb la pandèmia es va instaurar el règim de la videoconferència que com s'assenyala en l'Informe Children of Prisoners Europe (2020)²¹ permet que els progenitors que es trobin a presó estiguin presents en moments o puguin veure moments del dia a dia dels seus fills, fet que amb la comunicació telefònica no era possible.

²⁰Ajuntament de Barcelona (2021). *Pla per a l'educació i criança de la petita infància de l'Ajuntament de Barcelona*. https://ajuntament.barcelona.cat/educacio/sites/default/files/210422_mesuradegovern_petitainfancia_def.pdf

²¹Children of Prisoners Europe (2020), *Annual Report*. <https://childrenofprisoners.eu/wp-content/uploads/2021/11/cope-2020-annual-report.pdf>

En tot cas, també cal estudiar els preceptes que regulen la situació de les dones embarassades, lactants i/o que acaben de donar a llum. En primer lloc, l'article 29.1 e) LOGP estipula que les dones embarassades no tenen l'obligació de treballar en el centre penitenciari durant setze setmanes ininterrompudes (ampliables fins a divuit setmanes en cas de gestació múltiple), que podran distribuir de la manera en què decideixi la mare sempre que sis d'aquestes setze setmanes siguin les immediatament següents a donar a llum. També és rellevant el contingut de l'article 43.3 LOGP, que disposa que no serà aplicable la sanció d'aïllament a les dones embarassades, a les mares fins sis setmanes després de donar a llum, a les mares lactants i a les que estiguin amb els seus fills.

Finalment, és necessari fer una petita anàlisi de l'articulat de la LOGP que fa referència a les dones i no només les que estan embarassades i a les que ja són mares. Continuant amb l'article 38 LOGP, el primer apartat²² disposa que les dones tindran a la seva disposició un servei d'atenció de ginecologia de forma periòdica i si són mares amb fills que convisquin amb elles a presó, d'un pediatre per a poder atendre als infants. Així mateix, també es pot relacionar amb l'article 213.1 RP, perquè s'estipula que les dones disposaran de dependències sanitàries amb el material d'obstetrícia per atendre de manera excepcional a les dones en supòsits de part, que tal com indica Cervelló (2006), el fet que sigui excepcional es deu al fet que es vol evitar que els nens neixin a presó pels estigmes socials que puguin patir a conseqüència del seu lloc de naixement. Per acabar, en l'article 38.4 LOGP²³ s'indica que les dones tindran al seu abast tots els articles i productes necessaris per a la seva higiene íntima, els quals seran reposats de manera periòdica.

2.1.2.2. Reglament Penitenciari (RP)

El Reglament Penitenciari és una norma que desenvolupa la Llei Orgànica General Penitenciària. En aquest treball no es portarà a terme una extensiva descripció del Reglament, sinó que es farà referència al mencionat article 17 RP²⁴, que és el relatiu a les dones que es troben en centres penitenciaris amb fills menors d'edat. Aquest precepte estipula el

²²Relacionat amb la Regla 51 de les Regles de Bangkok i l'article 209.1.2 RP.

²³Relacionat amb l'article 222 RP.

²⁴Relacionat amb la Regla 49 de les Regles de Bangkok.

funcionament de l'admissió de la sol·licitud que fan les dones per poder conviure a presó amb els seus fills menors de tres anys, sempre que estigui acreditada la filiació. A l'hora d'admetre aquesta sol·licitud, sempre prevaldrà l'interès del menor, tal com s'ha indicat amb anterioritat, ja que els menors requereixen una major protecció. També serà necessari un informe del Ministeri Fiscal, doncs com disposa Cervelló (2006), forma part d'una de les funcions d'aquesta institució, segons el que s'estipula en la Instrucció 6/1990 FGE. El procés més detallat de l'entrada a presó del menor serà explicat en l'apartat 2.2.2.4, però el que sí que es pot avançar és que una vegada s'hagi acceptat la sol·licitud de l'ingrés del menor amb la seva mare, passarà a conviure amb ella en una habitació dins de la unitat de mares.

Així mateix, en aquest precepte es fa referència les mencionades “unitats de mares”, que són mòduls especials del centre penitenciari que es troben separades arquitectònicament dels altres departaments del centre penitenciari, de les quals també es farà una anàlisi més detallada més endavant. A més, s'estipula que en elles es delimita una zona destinada a la guarderia infantil. Les guarderies són zones destinades a favorir el desenvolupament de l'infant (Jiménez, 2004)²⁵ i és més, segons Jiménez i Palacios (2003)²⁶, malgrat els pocs estudis realitzats sobre aquest tema, el desenvolupament dels nens criats a presó és molt semblant al dels infants que no han viscut en un centre penitenciari. Finalment, cal destacar que en l'article 4.3 del Decret 329/2006 les unitats de mares també són referenciades com una forma especial d'execució.

2.2. LA PENA DE PRESÓ

Per poder fer l'anàlisi del tractament que reben les dones gestants o que són mares mentre estan complint una pena privativa de llibertat en un centre penitenciari a Catalunya, a més de l'estudi de la normativa d'aplicació, també és convenient conèixer la doctrina existent al respecte. Per aquest motiu, s'examinaran tres grans punts: (i) els tipus delictius més comuns pels quals les dones acaben sent condemnades a complir una pena de presó; (ii) l'empresonament de la dona i els efectes que suposa el seu empresonament i (iii) si existeixen

²⁵Jiménez Morago, J. M. (2004). La calidad de la atención educativa que reciben los menores residentes con sus madres en los centros penitenciarios españoles. *Apuntes De Psicología*, 22(1), 45-59. <https://apuntesdepsicologia.es/index.php/revista/article/view/40>

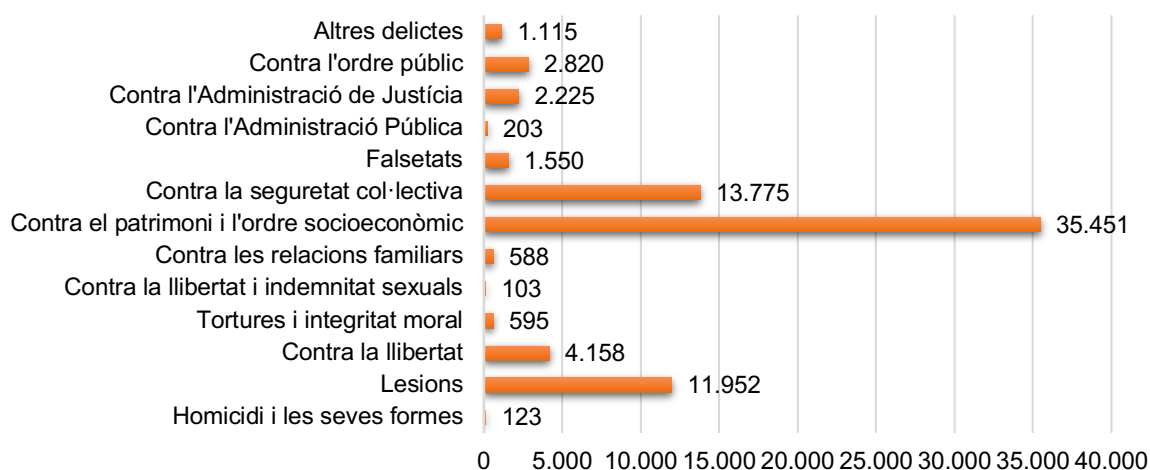
²⁶Jiménez, J. i Palacios, J. (2003). When home is in jail: child development in Spanish Penitentiary Units. *Infant and child development*, 12 (5), 461-474. <https://doi.org/10.1002/icd.325>

alternatives a l'empresonament, sempre en atenció a l'interès superior dels infants que són fills de les dones condemnades. Tot i això, cal indicar que en aquest apartat, no s'analitzarà la presó preventiva.

2.2.1. Tipus delictius més comuns

En quant als tipus delictius més comuns comesos per dones, existeix una diferència significativa entre els homes i les dones. En primer lloc, com bé indica Juanatey (2018), les dones no destaquen precisament per cometre delictes amb violència i, per tant, de major gravetat, com són l'homicidi, l'assassinat, les lesions, delictes contra la llibertat sexual, etc., que són comesos amb major freqüència per la població masculina. En tot cas, cal destacar que el delictes principal comès pels homes no té caire violent, sinó que es tracta del delictes contra la propietat i coincideix precisament amb el delictes principal comès per part de les dones, ja que a partir de l'any 2017 va haver-hi un canvi de tendència posicionant el delictes contra la propietat com a delictes principal i col·locant en segon lloc el delictes contra la salut pública (Navarro, 2018). Per comprovar aquest canvi de tendència en quant quin és el tipus delictiu més freqüent per part de les dones, s'han analitzat dades que recull l'INE²⁷ de l'any 2022 i s'ha elaborat el gràfic que es mostra a continuació:

Gràfic 1: Tipus delictius dones a Espanya l'any 2022

Elaboració pròpia, adaptat de l'INE, 2023 https://www.ine.es/jaxiT3/Datos.htm?t=25998#_tabs-tabla.

²⁷Instituto Nacional de Estadística. (2023). *Estadística de Condenados: Adultos*. https://www.ine.es/jaxiT3/Datos.htm?t=25998#_tabs-tabla.

Com bé s'ha pogut observar, el delictes principal comès per les dones l'any 2022 és contra el patrimoni i l'ordre socioeconòmic, de manera que s'ha mantingut el canvi de tendència mencionat. Segons Juanatey (2018) aquest fenomen pot ser a causa de la reforma penal de l'any 2015, que arran d'eliminar les faltes, les faltes contra el patrimoni van passar a estar tipificades com a delictes lleus. Així mateix, De Miguel (2014)²⁸ puntualitza que la maternitat en solitari és un factor determinant en la comissió de delictes per part de les dones que són mares.

2.2.2. L'empresonament de la dona

2.2.2.1. L'ingrés de la dona a la presó. La pena de presó.

Les dones han de complir una pena presó en cometre una acció o una omisió que estan tipificades com a delictes en el Codi Penal. Així mateix, només poden ser condemnades si el tipus penal associat a la comissió d'aquell delictes, preveu la pena privativa de llibertat i si el jutge dictamina en sentència que ha de ser condemnada a presó.

En els últims anys, com bé recull Navarro (2018), s'ha produït un preocupant augment de la delinqüència femenina i concretament, ha augmentat significativament el nombre de dones que ha de complir una pena de presó. En tot cas, aquest fenomen no es deriva d'un augment de les activitats delictives per part de la població femenina del nostre país, sinó que indica Cervelló (2006) que a les dones se'ls aplica una pena de presó en cometre un delictes amb major freqüència i duració, és a dir, que quan el jutge dicta sentència i condemna per la comissió d'un delictes, pot escollir entre les penes de diferent naturalesa que preveu el tipus penal, això és, per exemple, si un tipus penal recull la pena de presó i la pena de multa, el jutge en la majoria dels casos quan ha de condemnar a una dona opta per imposar-li una pena privativa de llibertat i, per tant, això implica el seu ingrés en un centre penitenciari. En aquest sentit, en els últims anys hi ha hagut una proporció major de dones que d'homes que acaben sent condemnades a presó.

²⁸De Miguel Calvo, E. (2014). Encarcelamiento de mujeres. Castigo penitenciario de la exclusión social y la desigualdad de género. *Zerbitzuan*, 2 (56), 75-86.

En el cas de les dones a Catalunya, respecte del temps de condemna, malgrat no predominar la comissió de delictes amb violència, tal com s'ha exposat al punt anterior, sí que destaca l'extensió de les penes, ja que la majoria de les dones compleixen penes entre cinc i deu anys, fet que dificulta la seva reinserció en la societat²⁹. D'altra banda, segons dades de 2015, el 20% de les dones que estan a presó estan complint condemnes de duració inferior a l'any. Per tant, tenint en compte que l'any 2015 un 78% de les dones a presó eren mares i que en la majoria dels casos, és la dona l'única responsable dels seus fills, el fet que les condemnes siguin tan llargues o que la dona vagi entrant i sortint de presó de manera relativament continuada, pot provocar que es debiliti o es trenqui el vincle entre mare i fills (Navarro, 2018). Tot i això, que els fills menors de tres anys puguin conviure amb les seves mares a presó, redueix significativament la reincidència en la comissió de nous delictes una vegada ja han complert condemna (Carlson, 2001)³⁰.

2.2.2.2. Centres penitenciaris de dones

Els centres penitenciaris on les dones es poden trobar complint la seva condemna poden ser de diversos tipus: (i) centres penitenciaris de règim ordinari; (ii) unitats dependents; (iii) centres d'inserció social; (iv) unitats de mares; (v) unitats externes de mares i (vi) mòduls familiars. No obstant això, a causa de la limitada extensió del present treball i a l'anàlisi posterior de dades de mares que estan a presó a Catalunya, només es procedirà a l'anàlisi de la tipologia dels centres que allotgin a les dones enquestades. En efecte, aquests són el Centre Penitenciari de dones de Barcelona o Wad-Ras, el Centre Penitenciari Mas d'Enric (Tarragona), el Centre Penitenciari Ponent (Lleida), el Centre Penitenciari Puig de les Basses (Girona), el Centre Penitenciari Brians 1 (Barcelona) i el Centre Penitenciari Obert de Girona. Així mateix, es farà especial menció a la Unitat de mares de Wad-Ras i a la Unitat dependent Àgora.

Llevat el Centre Penitenciari Obert de Girona i les dues unitats mencionades, la resta de centres són de règim ordinari. En aquests solen haver-hi dones que estan classificades en segon grau o que estan complint condemna de manera preventiva, així com algunes dones

²⁹Prevista en l'article 25.2 de la Constitució.

³⁰Carlson, J. R. (2001). Prison Nursery 2000: A Five-Year Review of the Prison Nursery at the Nebraska Correctional Center for Women. *Journal of Offender Rehabilitation*, 33 (3), 75-97. https://doi.org/10.1300/J076v33n03_05

classificades en tercer grau. Tal com exposa Navarro (2018), aquests centres poden ser només per a dones o ser un centre d'homes amb una unitat destinada a les dones. En el cas del Centre Penitenciari de dones de Barcelona, té una particularitat que no es dona en la resta i és que existeix una unitat o departament de mares en el seu interior.

D'altra banda, el Centre Obert de Girona s'inclou dins de la categoria de centres d'inserció social o en règim obert, en el que hi ha un mòdul per a dones amb una capacitat per tretze persones. En aquest tipus de centre solen estar les dones en situació preventiva i que estan a l'espera de ser jutjades. Una vegada s'hagi dictat sentència ferma pot ser que les traslladin a un centre penitenciari de règim ordinari o bé que romanguin en aquest en estar classificades en tercer grau (De la Iglesia, Piñeiro et al., (2013)³¹. A més, també poden haver-hi algunes dones que hagin adquirit la llibertat condicional o que estan complint una pena no privativa de llibertat i és necessari un seguiment per al seu control (Navarro, 2018).

Tal com s'ha avançat, a Catalunya només existeix una unitat de mares, que és el Departament de Mares de Wad-Ras. Com es va descriure en l'anàlisi de la normativa, les unitats de mares són uns mòduls que es troben en el centre penitenciari, però que estan separats arquitectònicament de la resta de departaments, amb l'objectiu que els infants no tinguin contacte amb la resta de persones del centre, ja que com bé s'ha anat exposant, els nens no han de ser tractats com a reclusos, perquè no són ells els que han comès el delicte que els ha portat a presó, sinó que la finalitat de les unitats de mares és potenciar la relació entre mare i fill, així com ajudar al seu desenvolupament físic i psicològic. Aquest departament té dotze habitacions, equipades amb el mobiliari adient a les seves necessitats. Així mateix, també té diverses sales per a les mares i fills i un pati exterior (Navarro et al., 2023). Finalment, cal fer una petita menció a la Unitat Dependent Àgora, que és l'única unitat dependent a Catalunya on poden estar les mares amb els seus fills. Segons la Fundació Apip-Acam (s.d)³² depenen administrativament d'un centre penitenciari, que en aquest cas és el de Wad-Ras i solen haver-hi dones classificades en tercer grau. Concretament, Navarro et al. (2023) puntualitzen que

³¹De la Iglesia Garcia, A., Piñeiro Jiménez, I. M., López i Guerrero, R. M. i Otero Jiménez, Y. (2013). *Mares a la presó. La relació amb els fills de les dones empresonades*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. https://cejfe.gencat.cat/web/.content/home/recerca/catalog/crono/2012/maresPreso_CA.pdf

³²Fundació Apip-Acam. (s.d.). *Unitats dependents*. <https://fundacioapipacam.org/unitats-dependents.html>

solen derivar-se, entre d'altres, a aquelles mares que no tenen una bona relació amb els seus fills i que necessiten un temps abans de sortir a l'exterior per millorar-la, ja que segons Cervelló (2006), aquests centres tenen un veritable efecte resocialitzador.

2.2.2.3. La gestació i el naixement a la presó

Quan una dona es troba a presó, pot donar-se el cas que es trobi en gestació. Com bé s'ha exposat en l'anàlisi de la normativa d'aplicació, les dones embarassades gaudeixen d'una sèrie de garanties que s'han de respectar, perquè tant ella com l'infant que està gestant en el seu ventre es troben en una situació d'excepcional vulnerabilitat i és imprescindible que disposin d'una protecció i cura major que les altres dones que estan complint condemna en el centre penitenciari.

De la Iglesia et al. (2013) disposen que quan una dona embarassada es troba a presó, els serveis mèdics del centre penitenciari on es troba complint condemna i els Serveis Socials d'Execució Penal actuen de manera conjunta per tal de controlar i tenir cura de la dona embarassada. A més, en el cas de les dones que estan complint condemna a Catalunya, mitjançant el Protocol de seguiment de l'embaràs es realitza un seguiment de la gestació, així com del moment part i del postpart (Navarro et al., 2023). En aquest seguiment s'inclouen les visites al ginecòleg i al llevador cada mes, una ecografia per trimestre i analítiques de control, i també s'investiguen quines dones es troben en situació de vulnerabilitat, com per exemple, si són víctimes de violència domèstica o violència de gènere i si estan patint una depressió, fet que es pot detectar mitjançant el Test de Violència d'Edimburg. Segons Olza, et al. (2021)³³, l'estat emocional de la dona durant la gestació, el part i el període posterior al part, té una gran influència tant per la salut física i mental de la pròpia mare com per l'infant i com bé indiquen Jubany-Roig i Massó (2024)³⁴, algunes de les mares que es troben a presó acaben tenint depressió postpart en haver patit grans situacions d'estrès durant l'embaràs i el postpart. Per tant, com que la dona es troba en un moment d'especial vulnerabilitat, s'ha de garantir el seu

³³Olza, I., Fernández Lorenzo, P., González Uriarte, A., Herrero Azorín, F., Carmona Cañabate, S., Gil Sanchez, A., Amado Gómez, E. i Dip, M.E. (2021). Propuesta de un modelo ecosistémico para la atención integral a la salud mental perinatal. *Revista de la Asociación Española de Neuropsiquiatría*, 41 (139), 33-35.

³⁴Jubany-Roig, P i Massó Guijarro, E. (2024). Lactancia materna entre rejas: experiencias de las madres encarceladas en el sistema penitenciario español. *Salut colectiva*, 52, 1-14. <https://doi.org/10.18294/sc.2024.4665>

acompanyament mitjançant programes especials pensats per aquests moments concrets de la vida de la dona, com els que porta a terme l'ASSIR³⁵ que realitza programes de preparació al part per les dones embarassades que es troben entre les setmanes 30 i 40 de gestació, diverses xerrades d'educació maternal i sobre la gestació i el part, així com la formació de grups de suport postpart i per a les dones que han decidit donar el pit als seus fills (Navarro et al., 2023).

D'altra banda, en cas que es detectés que hi ha un risc en l'embaràs o en el part, s'informarà als serveis socials i sanitaris externs i a la Fiscalia de Menors, per tal d'estudiar la situació i així decidir sobre com s'haurà de procedir en el moment del naixement de l'infant (De la Iglesia et al., 2013).

En el part, la dona té dret a triar, si és possible, el tipus de part que vol tenir i qui serà la persona que la pugui acompanyar durant aquells moments, informant sobre aquesta última decisió als Mossos d'Esquadra. A Catalunya, si la dona té un part natural, podrà tenir l'alta a les 24 hores des del moment en què va donar a llum, rebent visites de la llevadora durant vint-i-vuit dies després del part per tal de controlar a l'infant i a la mare, així com donar suport a la lactància en el cas que la dona decideixi donar el pit al seu fill. Per una altra banda, si el nounat ha nascut per cesària, hauran de romandre durant tres dies a l'hospital i a partir d'allà es farà el mateix seguiment que en el cas anterior (Navarro et al., 2023).

Tanmateix, tal com indiquen De la Iglesia et al. (2013) després del part poden succeir dues coses:

- (i) Que l'infant romanguí a presó amb la seva mare. Aquest fet es procura, ja que com bé exposa Bowlby (1977)³⁶ el vincle entre mare i fill és imprescindible per un bon desenvolupament de l'infant. En tot cas, aquesta separació per a la mare pot suposar el desencadenant d'episodis de tristesa, estrès i trauma per separar-se del nadó i això pot acabar derivant-se en depressió.
- (ii) Que l'infant hagi de separar-se de la mare perquè per circumstàncies personals i socials de la mare, aquesta no pot conviure amb el seu fill. També s'ha de tenir

³⁵Atenció a la salut sexual i reproductiva.

³⁶Bowlby, J. (1977). The making and breaking of affectional bonds: I. Aetiology and psychopathology in the light of attachment theory. *The British Journal of Psychiatry*, 130, 201-210. <https://doi.org/10.1192/bjp.130.3.201>

en compte que, com bé es puntualitzava en l'apartat del present treball dedicat a l'anàlisi de la normativa d'aplicació, pot donar-se el cas que no hi hagi “places” al centre penitenciari, ja que el Departament de Mares de Wad-Ras només disposa de dotze habitacions per a les mares i els seus fills.

2.2.2.4. La mare empresonada amb fills menors de tres anys.

Segons Jiménez (2002)³⁷, per als nens la persona més important per al seu desenvolupament és la seva mare i quant més petits, menys rellevància té el món exterior, ja que tot el seu món gira al voltant de la seva mare. Com bé s'ha exposat en l'anàlisi de la normativa, l'article 38.2 LOGP disposa que els fills de les dones que estan a presó podran conviure amb elles en el centre penitenciari si: (i) es tracta d'infants menors de tres anys; (ii) s'ha acreditat degudament la filiació de l'infant amb la dona condemnada en qüestió i (iii) conviure amb la mare és el que resulta més beneficiós per a ell, ja que en atenció al que estipula la normativa aplicable, sempre prevalen els drets del menor per damunt dels de la mare. De manera que, s'haurà d'analitzar si existeixen alternatives que puguin suposar un major benefici per al seu desenvolupament.

Una vegada s'han acreditat aquests tres punts, l'infant no pot començar de manera automàtica a conviure amb la seva mare a presó, ja que tal com indiquen Navarro et al. (2023), existeix un equip encarregat d'estudiar el cas concret i decidir sobre si l'estada del menor amb la seva mare en el centre penitenciari li suposa un major benefici que no pas que altres persones siguin les que s'encarreguin de la seva cura. En tot cas, el Ministeri Fiscal controlarà que tot el procediment es realitzi de manera correcta i en atenció als drets del menor. Malgrat això, com s'ha mencionat amb anterioritat, a Catalunya només hi ha una unitat de mares en tot el territori. Per tant, no hi ha “places” suficients per a totes les mares d'infants menors de tres anys i que volen conviure amb els seus fills durant el temps que estan a presó.

Si es compleixen els tres punts exposats, així com si existeixen places suficients per a la mare i el menor i la Direcció del Centre dona el seu vistiplau, la mare i l'infant seran admesos en la unitat de mares, que en el cas de Catalunya és el ja mencionat Departament de Mares de

³⁷Jiménez Morago, J. M. (2002). Niños y madres en prisión: escenarios de desarrollo familiares y escolares en los centros penitenciarios españoles. *Journal for the Study of Education and Development*, 25(2), 183-194. <https://doi.org/10.1174/021037002317417813>

Wad-Ras. No obstant això, la dona ha de signar un compromís conductual de convivència, que en cas de no compliment, pot comportar la seva expulsió del centre. Per tant, si existeix qualsevol incident, aquest serà comunicat a la Fiscalia de menors i s'efectuarà la sortida tant de la mare com de l'infant (Navarro et al., 2023).

Durant el temps que la mare i l'infant es troben junts en el centre, s'han de diferenciar tres etapes diferenciades de convivència, ja que en funció de l'edat del menor la seva rutina diària amb la mare canviarà, perquè durant els quatre primers mesos de vida del noutat, aquest romandrà amb la seva mare. Això canviarà en complir quatre mesos, perquè dels quatre als sis mesos haurà d'assistir a la llar del centre durant el matí, mentre que a partir dels sis mesos, anirà a una llar d'infants externa. Segons les citades Navarro et al. (2023), quan els infants han d'assistir a la guarderia, el centre prepara una sèrie d'activitats i programes per a les mares amb el fi de facilitar la seva reinserció.

Finalment, quan el menor compleix tres anys, s'ha de procedir a la seva sortida del centre, ja que com s'ha indicat, no està permès per llei que els majors de tres anys convisquin amb les seves mares a presó. Per aquest motiu, segons De la Iglesia et al. (2013), es prepara amb temps la sortida del menor, per evitar que el temps que hagi passat amb la seva mare en un centre penitenciari li suposi algun tipus de perjudici. Per aquest motiu es faran sortides perquè els caps de setmana i els períodes de vacances els passi fora del centre penitenciari amb les persones que es faran càrrec de l'infant una vegada tingui tres anys en els casos que no es prevegi la possibilitat que a la mare li sigui concedida la llibertat i pugui sortir del centre. De tota manera, si la mare encara ha de complir condemna, com bé recullen Navarro et al. (2023), pot ser classificada en tercer grau i segons el cas s'aplicarà una de les diverses modalitats existents en aquesta classificació.

2.2.2.5. La mare empresonada amb fills majors de tres anys

Els infants majors de tres anys no tenen permès conviure amb les seves mares dins del centre penitenciari. Tot i això, la LOGP indica que el RP preveu un tractament especial per als menors de deu anys, com ja s'ha introduït en l'estudi de la normativa d'aplicació. Per tant, tots els infants menors de deu anys que les seves mares estiguin complint condemna en un centre penitenciari, hauran de rebre el mateix tractament, independentment de si són majors o menors de tres anys, ja que, com s'ha exposat amb anterioritat, el procediment per a poder arribar a

conviure amb la mare dins la unitat de mares no és fàcil, perquè no hi ha habitacions disponibles per a tothom, així com és necessari estudiar quina és la millor solució per l'infant.

Per tal que els fills de la dona empresonada puguin mantenir i desenvolupar els vincles amb les seves mares, s'han estipulat diverses vies que garanteixen i promocionen la relació maternofilial. Per una banda, hi ha el règim de visites i diverses modalitats de comunicacions i per un altre, els permisos de sortida, que només els gaudiran aquelles dones que compleixin una sèrie de requisits legals.

En primer lloc, respecte al règim de visites com s'ha avançat en l'estudi de la normativa d'aplicació, existeix un règim especial de visites per als fills menors de deu anys, ja que com estipula Cervelló (2006), la dona viu amb molta més dificultat que no pas un home la separació de la seva família. És per aquest motiu que, el RP permet que les dones a presó puguin rebre visites dels seus fills menors de deu anys, una vegada al trimestre com a mínim, és a dir, com a mínim quatre vegades a l'any. Així mateix, no hi haurà obstacles que impedeixin les visites dels fills a les seves mares i aquestes visites tindran una duració de sis hores com a màxim, tal com es va descriure amb detall en punts anteriors.

Pel que fa a les comunicacions telefòniques, per videotrucada, etc. entre mares condemnades i els seus fills, ja es va procedir al seu estudi en l'apartat 2.1.2.1 del present treball, però cal remarcar que tot i que aquestes comunicacions són imprescindibles, el que és vertaderament important és el contacte en persona entre mare i fill. Per tant, com bé exposen Navarro et al. (2023), els contactes en persona no poden ser substituïts per cap altra mena de comunicació, ja que són crucials pel manteniment dels llaços entre mares i fills, llevat que siguin contraris a l'interès superior del menor.

Per últim, sobre els permisos de sortida és important destacar la STC 112/1996, de 24 de juny³⁸, que estableix que aquests permisos estan connectats amb l'article 25.2 de la Constitució, perquè promouen la preparació de la vida en llibertat i, per tant, ajuden a enfortir la relació de les dones amb les seves famílies i concretament, de les mares amb els seus fills.

³⁸Sentència del Tribunal Constitucional núm. 112/1996, de 24 de juliol (ECLI:ES:TC:1996:112)

2.2.2.6. Efectes de l'empresonament de la dona en l'àmbit familiar: els fills. Especial consideració a l'interès superior del menor.

Quan un o ambdós progenitors són detinguts, comença un període de commoció per als fills com bé indiquen Jones i Wainaina-Wozna (2013)³⁹, ja que canvia el món que sempre havien conegut, iniciant un període d'angoixa i estrès en desconèixer quines seran les conseqüències penals que patiran els seus pares arran de la seva detenció (Mazza, 2002)⁴⁰. No obstant això, indica Navarro (2021)⁴¹ que l'article 2.1 de la Llei Orgànica de protecció jurídica del menor⁴² disposa que l'interès superior del menor preval per damunt de qualsevol altre en totes les accions i decisions que l'afectin. Per tant, des del moment de la detenció de la mare, durant el compliment de la seva condemna i fins i tot amb posterioritat, el que prima és l'interès superior dels infants per damunt dels de la mare.

D'aquesta manera, quan la dona entra a presó s'ha de valorar si, tot i que l'infant sigui menor de tres anys, en atenció a l'interès superior del menor, la seva convivència a presó amb la mare és el més beneficiós per a ell o si, en canvi, la no entrada al centre penitenciari és millor per a ell, ja que potser no és convenient que entri perquè, per exemple, té família que pot cuidar-lo o per la durada de la condemna de la mare (Cervelló, 2006). En tot cas, puntualitza Naredo (2007), que la "institucionalització" del menor ha de ser l'última ràtio, és a dir, només en els casos en què no hi hagi cap familiar que pugui cuidar d'ell, aleshores hauran de ser els serveis socials els que es facin càrrec de l'infant, ja que qualsevol substitut de la família natural normalment resulta ser problemàtic pel desenvolupament del menor. Així mateix, també s'ha de tenir en compte l'interès del menor pel que fa a les visites, comunicacions i permisos de sortida que realitzi la mare empresonada amb els seus fills.

³⁹Jones, A. D.; Wainaina-Wozna, A. E. (2013). *Children of prisoners. Interventions and mitigations to strengthen mental Health*. University of Huddersfield.

⁴⁰Mazza, C. (2002). And then the world fell apart: the children of incarcerated fathers. *Families in Society. The Journal of Contemporary Social*, 83 (5), 521-529. <https://doi.org/10.1606/1044-3894.61>

⁴¹Navarro Villanueva, C. (2021). El modo de efectuar la detención del cuidador principal como (eventual) supuesto de victimización de los menores a su cargo. *IDP. Revista de Internet, Derecho y Política*, (33), 19-30. <https://doi.org/10.7238/idp.v0i33.373809>

⁴²Ley Orgànica 1/1996, de 15 de enero, de Protección Jurídica del Menor, BOE, 15 §§ 1225 a 1238 (1996). <https://www.boe.es/eli/es/lo/1996/01/15/1>

2.2.3. Alternatives a la pena de presó. Especial consideració a l'interès superior del menor

Al llarg del present treball i en concret en l'apartat anterior, s'ha exposat que s'ha d'actuar sempre en benefici a l'interès superior del menor. Per aquest motiu, com indica Navarro (2018), ha d'existir un tractament diferenciat per a les dones que són mares i que han de complir condemna a conseqüència de la comissió d'un delictes, ja que en la majoria dels casos la dona és la principal i única cuidadora dels fills i si han de passar un temps a presó allunyades dels seus fills, això pot ocasionar greus perjudicis en el desenvolupament i creixement, sobretot psicològic, dels infants. Així mateix, Juanatey (2018) recull les dades de l'any 2016, que mostren com el 95% de les penes de presó que es van imposar no van ser superiors als dos anys, de manera que si en lloc de penes de presó es dictaminessin penes alternatives de compliment de la condemna que no impliquessin la privació de llibertat, molts infants es veurien beneficiats, ja que això no suposaria la separació de les seves mares.

Actualment, en la normativa espanyola no existeix cap alternativa que mitjançant sancions intermèdies eviti l'ingrés a presó de les mares condemnades a penes de més de dos anys o més cinc anys si han comès el delictes a conseqüència de la seva addicció, fet que en altres països, com és el cas d'Itàlia, sí que es preveuen (Cervelló, 2006).

Tanmateix, la legislació espanyola contempla dos mitjans per escurçar el temps que les mares passen a presó allunyades dels seus fills una vegada ja han sigut condemnades. En primer lloc, preveu la possibilitat de concedir un indult, que és una figura atribuïda simbòlicament al Rei d'Espanya, però que actualment és exercida per el govern de la nació i que permet perdonar tota o una part de la pena o en tot cas, commutar la pena per una de caràcter més lleu. Per tant, com permet deixar sense efecte una decisió que va dur a terme el poder judicial, es tracta d'una excepció (Navarro et al., 2023). Per un altra banda, el segon mitjà per escurçar el temps a presó és mitjançant l'aprovació per part del Jutge de Vigilància Penitenciària de la llibertat condicional. No obstant això, també existeix un altre mitjà, que és la concessió del tercer grau, que permet augmentar les oportunitats per a reforçar i mantenir el vincle amb els seus fills en gaudir d'un règim de semilibertat.

Amb aquestes mesures el que es pretén és protegir l'interès del menor, ja que si les mares poden passar menys temps a presó, els infants es veuran menys perjudicats per la condemna de les seves mares.

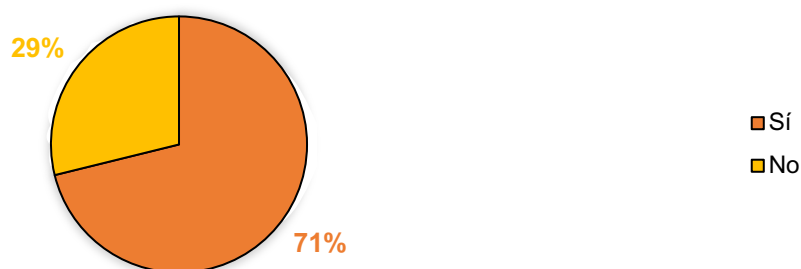
3. ANÀLISI DE LES DADES DE MARES EMPRESONADES A CATALUNYA

3.1.METODOLOGIA

El Centre d'Estudis Jurídics i Formalització Especialitzada (CEJFE) és un organisme que depèn del Departament de Justícia, Drets i Memòria de la Generalitat de Catalunya. L'any 2022 va encarregar una recerca sobre la maternitat a les presons catalanes que va ser publicada l'any 2023 i que ha sigut utilitzada com a font d'informació per a l'estudi teòric del tractament de la maternitat i la gestació de les dones empresonades a Catalunya. Les autores de la recerca esmentada van recollir durant els mesos d'estiu de l'any 2022 fins a l'octubre d'aquell mateix any, les respostes de les dones empresonades a Catalunya a partir de diversos qüestionaris, entrevistes i discussions grupals.

Per a l'estudi del marc pràctic, s'ha tingut accés a les dades quantitatives d'aquell estudi, ja que la tutora del present treball és una de les autores de la recerca encarregada pel CEJFE i ha facilitat les respostes al qüestionari elaborat l'any 2022 per l'esmentada recerca, contingudes en una taula d'Excel. El document Excel conté les respostes de 208 dones condemnades a Catalunya a més de trenta preguntes, de les quals només s'han analitzat les més relacionades amb l'objectiu d'aquest treball, que és conèixer el perfil sociològic i processal penal majoritari de les dones mares empresonades a Catalunya i com són tractades les dones que són mare o que es troben embarassades quan es troben a presó i el que suposa pels seus fills que hagin de complir condemna. Així mateix, el qüestionari conté dades de 208 dones, de les quals no totes són mares. De manera que, en aquest treball no s'han utilitzat les respostes de totes les dones, sinó només d'aquelles que són mares. Per tant, de les 208 dones enquestades, només s'analitzaran les respostes de 148 dones, que suposen un 71% de les dones que van participar en la recerca del CEJFE l'any 2022, tal com mostra el següent gràfic:

Gràfic 2: Dones que eren mare abans de la seva entrada a presó

3.2. RESULTATS OBTINGUTS

Una vegada analitzades totes les preguntes rellevants per a l'estudi del tractament de les dones que són mare i que es troben complint condemna en centres penitenciaris catalans, és necessari exposar quines són les conclusions que es poden extraure dels resultats obtinguts, que es troben adjuntats en l'Annex del present treball. .

En primer lloc, tal com s'ha indicat en la part metodològica, només s'ha procedit a l'anàlisi de les respostes de les dones que són mare i que es trobaven en sis dels centres penitenciaris catalans referenciats durant els mesos d'estiu fins a l'octubre de l'any 2022. Per tant, aquest estudi parteix de com és la realitat de 148 dones empresonades a Catalunya. Així mateix, s'ha de remarcar que el 71% de les enquestades tenien fills i per tant, existeix una gran proporció de mares entre el total de les dones enquestades.

Les respostes s'han agrupat en nou grups, dels quals s'extrauran els ítems principals que especialitzen quin és el perfil majoritari de dones que són mares en els centres penitenciaris catalans i com es produeix el tractament de la maternitat en aquests, ja que en funció de les respostes es podrà conèixer com viuen les dones la seva estada a presó i com creuen que els pot afectar el fet d'estar privades de llibertat respecte a la seva relació amb els fills, tant en el moment present com en el futur una vegada hagin assolit la llibertat definitiva. No obstant això, no es farà un estudi de la gestació, perquè només un 6% de les mares enquestades va esdevenir mare mentre estava complint la seva condemna a presó. Per tant, hi ha poques vivències que puguin ser representatives sobre el tractament de la gestació en els centres penitenciaris.

En el primer apartat s'analitzen les dades demogràfiques de les mares empresonades a Catalunya. Pel que fa a l'edat, com s'ha indicat, la franja majoritària és la corresponent als 26-40 anys. Tot i això, sorprèn l'elevat nombre de dones que són mare i que són menors de 25 anys, ja que en la societat la maternitat s'està posposant, perquè ha canviat la manera en què funciona el món. De manera que, les dones no es casen tan d'hora ni tenen fills tan aviat, sinó que prefereixen dedicar més anys al desenvolupament dels seus estudis i en conseqüència de la seva carrera laboral (Grijota, 2021)⁴³. Per tant, que 17 de les 148 siguin mares i tinguin entre 18 i 25 anys, és una proporció basant elevada, tenint en compte el retard en quant l'edat de

⁴³Grijota, E. (2021, Juny 1). *Las ventajas de ser madre a partir de los 40*. El País. <https://elpais.com/mamas-papas/2021-06-01/ventajas-de-ser-madre-a-partir-de-los-40.html#>

tenir fills. En tot cas, cal remarcar que aquest gràfic no indica l'edat dels fills i no es pot conèixer amb quina edat van ser mares les disset dones entre 18 i 25 anys, així com tampoc de la resta de dones enquestades, ja que podria donar-se el cas que hi hagi dones de més edat, però que van estar embarassades molt joves. D'altra banda, la majoria de les dones tenen nacionalitat espanyola i tenen complets els estudis mínims o nivells superiors, sent menor el percentatge de dones que no van acabar l'escola. Per tant, no es pot concloure que la no escolarització en els nivells obligatoris les va portar a delinquir, ja que la majoria de les dones (un 84%) va acabar l'ESO i, per tant, poden accedir a llocs de treball i obtenir ingressos de manera legal.

El segon grup de qüestions analitzades són les referents a quines eren les circumstàncies personals i familiars de les dones quan tenien 14 anys, per tal de conèixer l'ambient en què es trobaven en els inicis de la seva adolescència i si això va poder influir en el fet que acabessin delinquant. No obstant això, la majoria de les dones es van criar en bons ambients, on la criminalitat no era comú ni en els seus barris ni en els familiars i amics que les envoltaven. Així mateix, la major part de les dones vivien amb les seves mares, pares i germans, fet que indica que no es trobaven en famílies desestructurades que hagin pogut ocasionar que per la manca d'atenció o de control per part de les seves famílies, hagin fet amistat amb males companyies que les hagin portat a formar part de mals ambients. També destaca, en relació amb el gràfic d'estudis finalitzats, que gran part de les dones assistia sempre o gairebé sempre a l'escola, per tant, no indica com ja s'ha exposat, que la manca d'estudis sigui un desencadenant de les seves accions delictives.

La tercera agrupació de respostes analitzades són les circumstàncies personals abans de la seva entrada a presó. Com ja s'ha indicat totes eren mare, però a més, la gran majoria eren mares de fills menors d'edat. A més, en la majoria dels casos eren elles les que mantenien als seus fills, perquè la major part vivien amb ella abans d'entrar a presó. Tot i això, cal remarcar que consideren que les persones amb les quals se senten més unides són els seus fills, fet que demostra la importància de la relació mare-fill, per damunt de qualsevol altre.

El quart i cinquè grups de preguntes analitzades són les relatives a la relació amb la justícia i l'experiència a presó. La majoria de les dones en el moment en què es van efectuar les enquestes estaven complint la seva primera condemna a presó i una tercera part de les dones estaven complint condemna a Wad-Ras. Els delictes principals pels quals van ser condemnades coincideixen amb els establerts en el marc teòric del present treball, així com que els delictes més violents són els que solen cometre en menor mesura. És necessari destacar que més de

dues terceres parts de les dones enquestades, es trobaven complint condemna en segon grau i que són poques les dones que han gaudit de permisos de sortida, fet que dificulta veure's amb els seus fills.

A més, es van realitzar dos grups més de preguntes. El sisè grup de qüestions són sobre les relacions familiars durant el seu temps a presó. En primer lloc, cal destacar que la major part de les dones enquestades ha tingut contacte amb la seva família durant el temps de condemna i concretament amb els seus fills, amb qui també se senten més unides. També es va preguntar sobre si estan vivint amb els seus fills menors de 3 anys a presó i la majoria d'elles va contestar que no, fet que és normal tenint en compte les poques habitacions de l'única unitat de mares que hi ha en tot el territori català. Per aquest motiu, com que hi ha moltes dones que no poden viure amb els seus fills durant el temps de condemna, es van plantejar qüestions sobre qui era la persona que s'ocupava dels seus fills que en la majoria dels casos era l'altre progenitor i si tenia bona relació amb ell, a la que també van respondre afirmativament en la majoria dels casos. Finalment, en aquest grup també es va preguntar si els seus familiars voldrien que tornessin a delinquir i com era d'esperar, més de dues terceres parts van contestar que no. D'altra banda, pel que fa al setè grup de preguntes, destacar que la majoria de les dones espera viure amb els seus fills i tenir contacte diari amb ells una vegada obtinguin la llibertat definitiva.

Per acabar, les dones també van contestar a les preguntes relatives a quins problemes creuen que es podien trobar una vegada estiguessin en llibertat i el que s'ha de ressaltar d'aquí és que gran part de les dones pensa que no tornaran a estar en un centre penitenciari, ja que no tornaran a delinquir. D'altra banda, la família i sobretot els fills, són factors determinants que poden ser decisius perquè les dones no tornin a delinquir, ja que el seu suport és essencial per a elles, tot i que el fet de no tenir contacte amb ells, tampoc suposaria que tornessin a delinquir. Això és important, perquè pot ser que ara els fills no vulguin tenir contacte amb les seves mares, però igual en un futur sí i les mares no volen perdre aquesta possibilitat arriscant-se cometent nous delictes. També cal destacar el que s'ha exposat en el marc teòric sobre el tipus de delictes i les condemnes que se'n deriven, ja que s'ha pogut comprovar que coincideix amb els casos reals de les dones empresonades a Catalunya, perquè o tenen condemnes que poden superar els cinc anys o són de curta durada i, per tant, que es podrien evitar amb penes alternatives, perquè la majoria dels fills depenen de les seves mares i a més, són menors d'edat.

Finalment, cal indicar que s'ha realitzat una evolució sobre quantes dones van poder accedir a la Unitat de Mares de Wad-Ras per poder viure amb els seus fills durant els anys 2022 i 2023. La proporció de dones és similar al llarg dels mesos, tot i això, hi ha alguns mesos on van arribar a un màxim de tretze dones convivint al mateix temps i a un mínim de set dones. Per tant, hi ha poques dones que poden arribar a conviure amb els seus fills menors de tres anys durant la condemna a Catalunya.

4. CONCLUSIONS

En aquest treball s'han estudiat dos grans blocs per poder conèixer quina és la realitat de les dones embarassades que es troben a presó i també quin tractament rep la maternitat per part de les institucions penitenciàries quan són les mares les que han de complir condemna, però concretament, com és aquesta realitat per a les dones que es troben en una presó catalana.

En el primer lloc, s'ha fet un estudi extens de la normativa internacional i nacional per conèixer les previsions del legislador sobre el tractament de l'exercici de la maternitat i la gestació quan les dones estan complint condemna en un centre penitenciari. Així mateix, també s'ha buscat informació de la mà dels experts en la matèria que han analitzat els principals delictes comesos per les dones, les condicions en què viuen les mares a presó i com les seves famílies, però sobretot els seus fills, es veuen afectats per la pèrdua de llibertat de les seves mares. Per últim, gràcies a les respostes de les enquestes efectuades a 208 dones empresonades en sis centres penitenciaris a Catalunya, s'ha pogut conèixer la realitat de les 148 dones que són mares i com viuen la maternitat en estar privades de llibertat, i d'acord amb els resultats obtinguts es pot afirmar que la maternitat pot tenir una gran influència en les dones condemnades o en situació preventiva.

Amb l'anàlisi des d'una perspectiva teòrica i pràctica s'ha pogut esbrinar l'objectiu d'aquest treball, ja que amb l'estudi de tots aquests paràmetres es volia conèixer quin era el perfil majoritari de les dones embarassades o que són mare i que es troben empresonades en centres penitenciaris catalans, i estudiar si existia alguna solució tant per elles com pels seus fills.

Respecte a la normativa d'aplicació es pot concloure que hi ha una falta evident de regulació, ja que tot i que les Regles de Bangkok tenen un llarg articulat sobre el tractament de les dones privades de llibertat que ostenten la condició de mare, al no haver-hi una aplicació directa i uniforme en tots els països, cada Estat decideix com es plasmaran en les lleis i reglaments nacionals, de manera que no es produeix una vertadera aplicació. Així mateix, pel que fa a la normativa nacional, s'ha pogut conèixer quines són les normes que preveuen el tractament de la gestació i la maternitat en els centres penitenciaris i arran del seu estudi es pot afirmar que hi ha una falta evident de regulació, perquè hi ha molt pocs articles destinats a les mares i a les dones gestants que es troben a presó i que tot i que hi ha regulació al respecte sobre com es produeix aquest tractament, sí que és veritat que no es contemplen mesures

alternatives a les penes de presó. Si bé un dels objectius principals de les Regles de Bangkok és el d'oferir alternatives a l'empresonament, les dones, que són les principals cuidadores dels seus fills, acaben complint condemna a presó, deixant als seus fills a càrrec d'altres persones o de l'administració, en alguns supòsits.

També, és important destacar que d'acord amb l'anàlisi doctrinal efectuada, es pot afirmar que quan una dona entra a presó es produeix un canvi en la societat respecte a la percepció que es tenia d'ella, ja que ha vulnerat la seva "condició de mare" en cometre un delictes i haver entrat a presó.

Respecte al perfil majoritari de dones que es trobaven en centres penitenciaris catalans, s'ha de tenir en compte que per la tipologia de delictes majoritaris que són comesos per les dones, gran part d'elles es troben complint condemnes de llarga durada que dificulten el manteniment del vincle amb els seus fills, ja que quan les dones passen tant temps a presó sense poder conviure amb la seva família, i especialment amb els seus fills, la relació canvia doncs el fet de no poder tenir un contacte personal de manera continuada i no poder conviure junts, refreda la relació maternofilial, que com estipulen els autors citats al llarg del treball, és imprescindible pel desenvolupament dels infants. D'altra banda, també hi ha moltes dones que es troben complint condemnes de curta durada. També el fet d'entrar i sortir de presó de manera continuada, dificulta la relació amb la família. Tanmateix, és important destacar que la gran majoria de les dones es troben a presó en qualitat de condemnades i no de preventives, però això també suposa una dificultat per la cura dels seus fills. Tot i això, la família és un dels pilars fonamentals per les dones i moltes d'elles es repensen el no tornar a delinquir per no haver de fer patir a la seva família i sobretot als seus fills, per evitar separar-se de nou d'ells, doncs la majoria de les dones és la primera vegada que cometen un delictes i que han estat condemnades, i una vegada han vist com és la vida a presó, no tenen pensat tornar-hi. De manera que, evitaran la comissió de nous delictes una vegada arribin a assolir la llibertat definitiva, confirmant la hipòtesi plantejada. Per tant, la maternitat té una influència notable en les dones condemnades o en situació preventiva.

Així mateix, per tal de poder continuar al costat dels seus fills i evitar separar-se d'ells, i per això existeixen les unitats de mares, però a causa de la manca d'espai a vegades no és possible que els fills s'estiguin amb les seves mares, quan segurament és la millor opció pel desenvolupament de l'infant. En tot cas, després de l'anàlisi del nombre de dones amb fills en la unitat de mares, es pot concloure que mai han arribat a ser zero i que si poguessin perquè fos

el resultat el més beneficiós per l'infant, més mares voldrien conviure amb els seus fills fins que aquests tinguessin tres anys, per així poder traçar un vincle amb ells des de ben petits. Per tant, s'haurien de construir noves unitats de mares a Catalunya i ampliar l'existent per donar espai a les mares condemnades amb fills tan petits.

Finalment, cal destacar que en atenció a l'interès superior del menor, a vegades la possibilitat de conviure amb la mare a presó o tenir contacte amb ella, no és la millor opció pels infants, ja que tot i que existeixen mitjans per mantenir la relació i no trencar el vincle com són les visites al centre penitenciari, trucades telefòniques, permisos de sortida, etc., les autoritats competents han d'estudiar quina és la situació de la mare amb els seus fills i concloure què és el millor per a ells, perquè l'interès del menor va sempre per damunt de l'interès de la mare i per molt que ella vulgui estar amb el seu fill en la unitat de mares o tenir algun tipus de contacte mentre està complint condemna, no sempre és el millor per ell.

Per tant, des del meu punt de vista, considero que per poder fomentar la relació mare i fills i evitar que els infants es vegin perjudicats per les condemnes de les seves mares, s'han d'establir mesures alternatives a la pena de presó per tal d'evitar la separació de les dones dels seus fills, com ja fan alguns països, com és el cas d'Itàlia, i com s'intenta fomentar des de les Regles de Bangkok, ja que el fet de poder exercir com a mares és molt important per a les dones i per tant, es pot afirmar que la maternitat juga un paper molt important en les vides de les dones i concretament, en aquest cas, en les vides de les dones empresonades.

5. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Ajuntament de Barcelona (2021). *Pla per a l'educació i criança de la petita infància de l'Ajuntament de Barcelona*.

https://ajuntament.barcelona.cat/educacio/sites/default/files/210422_mesuradegovern_petitainfancia_def.pdf

Bowlby, J. (1977). The making and breaking of affectional bonds: I. Aetiology and psychopathology in the light of attachment theory. *The British Journal of Psychiatry*, 130, 201-210.

<https://doi.org/10.1192/bjp.130.3.201>

Carlson, J. R. (2001). Prison Nursery 2000: A Five-Year Review of the Prison Nursery at the Nebraska Correctional Center for Women. *Journal of Offender Rehabilitation*, 33 (3), 75-97.

https://doi.org/10.1300/J076v33n03_05

Cervelló Donderis, V. (2006). Las prisiones de mujeres desde una perspectiva de género. *Revista General de Derecho Penal*, (5), 129-150.

https://consellodacultura.gal/mediateca/extras/CCG_ig_monografia_carcel_007.pdf

Cervelló Donderis, V. (2021). Mujer, prisión y no discriminación: del Legado de Concepción Arenal a las Reglas de Bangkok. *Estudios penales y criminológicos*. 41, 551 - 591.

<https://doi.org/10.15304/epc.41.6718>

Children of Prisoners Europe (2020), *Annual Report*. <https://childrenofprisoners.eu/wp-content/uploads/2021/11/cope-2020-annual-report.pdf>

De la Iglesia Garcia, A., Piñeiro Jiménez, I. M., López i Guerrero, R.M. i Otero Jiménez, Y. (2013). *Mares a la presó. La relació amb els fills de les dones empresonades*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

https://cejfe.gencat.cat/web/.content/home/recerca/cataleg/crono/2012/maresPreso_CA.pdf

- De Miguel Calvo, E. (2014). *Encarcelamiento de Mujeres. El castigo penitenciario y de la exclusión social y de la desigualdad de género*. Castigo penitenciario de la exclusión social y la desigualdad de género. *Zerbitzuan*, 2 (56), 75-86.
- Departament de Justícia, Drets i Memòria. (2024). *Descriptors estadístics serveis penitenciaris. Dones amb fills*.
http://www.gencat.cat/justicia/estadistiques_serveis_penitenciaris/6_pob.html
- Fundació Apip-Acam. (s.d.). *Unitats dependents*.
<https://fundacioapipacam.org/unitats-dependents.html>
- Grijota, E. (2021, Juny 1). *Las ventajas de ser madre a partir de los 40*. El País.
<https://elpais.com/mamas-papas/2021-06-01/ventajas-de-ser-madre-a-partir-de-los-40.html#>
- Igareda González, N. (2007). Mujeres en prisión. En A. I. Cerezo Domínguez i E. García España (coords.), *La prisión en España. Una perspectiva criminológica*, (pp. 87-92). Comares.
- Instituto Nacional de Estadística. (2023). *Estadística de Condenados: Adultos*.
https://www.ine.es/jaxiT3/Datos.htm?t=25998#_tabs-tabla.
- Jiménez Morago, J. M. (2002). Niños y madres en prisión: escenarios de desarrollo familiares y escolares en los centros penitenciarios españoles. *Journal for the Study of Education and Development*, 25(2), 183-194.
<https://doi.org/10.1174/021037002317417813>
- Jiménez, J. i Palacios, J. (2003). When home is in jail: child development in Spanish Penitentiary Units. *Infant and child development*, 12(5), 461-474
<https://doi.org/10.1002/icd.325>

- Jiménez Morago, J. M. (2004). La calidad de la atención educativa que reciben los menores residentes con sus madres en los centros penitenciarios españoles. *Apuntes De Psicología*, 22(1), 45-59. <https://apuntesdepsicologia.es/index.php/revista/article/view/40>
- Jones, A. D.; Wainaina-Wozna, A. E. (2013). *Children of prisoners. Interventions and mitigations to strengthen mental Health*. University of Huddersfield. <https://doi.org/10.5920/cop.hud.2013>
- Juanatey Dorado, C. (2018) Delincuencia y población penitenciaria femeninas: situación actual de las mujeres en prisión en España. *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología (en línea)*, 20(10), 1-32.
- Jubany-Roig, P i Massó Guijarro, E. (2024). Lactancia materna entre rejas: experiencias de las madres encarceladas en el sistema penitenciario español. *Salut colectiva*, 52, 1-14. <https://doi.org/10.18294/sc.2024.4665>
- Leverentz A. M. (2014). *The Ex-Prisoner's Dilemma: How Women Negotiate Competing Narratives of Reentry and Desistance*, Rutgers University Press.
- Mazza, C. (2002). And then the world fell apart: the children of incarcerated fathers. *Families in Society. The Journal of Contemporary Social*, 83 (5), 521-529. <https://doi.org/10.1606/1044-3894.61>
- Montero Pérez de Tudela, E. (2019). La reeducación y la reinserción social en prisión: el tratamiento en el medio penitenciario español. *Revista de Estudios Socioeducativos (RESED)*, (27), 227-249. http://dx.doi.org/10.25267/Rev_estud_socioeducativos.2019.i7.16
- Naredo Molero, M. (2007). Reclusas con hijos/as en la cárcel. *Mujeres y castigo: un enfoque socio-jurídico y de género*. 263-276.
- Navarro Villanueva, C. (2018). *El encarcelamiento femenino. Especial consideración a las madres privadas de libertad*, Atelier.

- Navarro Villanueva, C. (2021). El modo de efectuar la detención del cuidador principal como (eventual) supuesto de victimización de los menores a su cargo. *IDP. Revista de Internet, Derecho y Política*, (33), 19-30.
<https://doi.org/10.7238/idp.v0i33.373809>
- Navarro Villanueva, C; Hernández Jiménez, N. i Ruiz de la Fuente, C. (2023). *L'exercici de la maternitat en el sistema penitenciari català*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.
- Olza, I., Fernández Lorenzo, P., González Uriarte, A., Herrero Azorín, F., Carmona Cañabate, S., Gil Sanchez, A., Amado Gómez, E. i Dip, M.E. (2021). Propuesta de un modelo ecosistémico para la atención integral a la salud mental perinatal. *Revista de la Asociación Española de Neuropsiquiatría*, 41(139), 33-35.
- Yagüe Olmos, C. (2007). *Madres en prisión. Historia de las Cárceles de Mujeres a través de su vertiente maternal*, Comares.

6. NORMATIVA D'APLICACIÓ

Constitución Española, BOE, 311 §§ 29313-29424, (1978).

[https://www.boe.es/eli/es/c/1978/12/27/\(1\)/con](https://www.boe.es/eli/es/c/1978/12/27/(1)/con)

Decret 329/2006, de 5 de setembre, pel qual s'aprova el Reglament d'organització i funcionament dels serveis d'execució penal a Catalunya, DOGC, 4714 §§ 37902-37922, (2006). <https://portaljuridic.gencat.cat/ca/document-del-pjur/?documentId=460252>

Directrices sobre las modalidades alternativas de cuidado de los niños, Resolución aprobada por la Asamblea General, A/RES/64/142*, (2010).

<https://www.acnur.org/fileadmin/Documentos/BDL/2010/8064.pdf?file=fileadmin/Documentos/BDL/2010/8064>

Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal, BOE, 281 §§ 33987-34058, (1995).

<https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-25444>

Ley Orgánica 13/1995, de 18 de diciembre, sobre modificación de la Ley Orgánica General Penitenciaria, BOE, 302 §§ 36231-36232 (1995).

<https://www.boe.es/eli/es/lo/1995/12/18/13>

Ley Orgánica 1/1996, de 15 de enero, de Protección Jurídica del Menor, BOE, 15 §§ 1225 a 1238 (1996). <https://www.boe.es/eli/es/lo/1996/01/15/1>

Ley Orgánica 1/1979, de 26 de septiembre, General Penitenciaria, BOE, 239 §§ 23180-23186, (1979).

<https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1979-23708>

Real Decreto 190/1996, de 9 de febrero, por el que se aprueba el Reglamento Penitenciario, BOE, 40 §§ 5380-5435, (1996).

<https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1996-3307&p=20220413&tn=1>

Reglas de las Naciones Unidas para el tratamiento de las reclusas y medidas no privativas de la libertad para las mujeres delincuentes, Resolución aprobada por la Asamblea General, A/RES/65/229, (2010). https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/crimeprevention/65_229_Spanish.pdf

7. JURISPRUDÈNCIA

Decisió del Tribunal Europeu de Drets Humans de 30 d'abril de 2002, assumpte *Kleuver vs.*

Noruega, n° 45837/99.

Sentència del Tribunal Constitucional núm. 129/1995, d'11 setembre. RTC 1995\129. Recurs

d'Empara núm. 2376/1992

Sentència del Tribunal Constitucional núm. 112/1996, de 24 de juliol. (ECLI:ES:TC:1996:112)

8. ANNEX

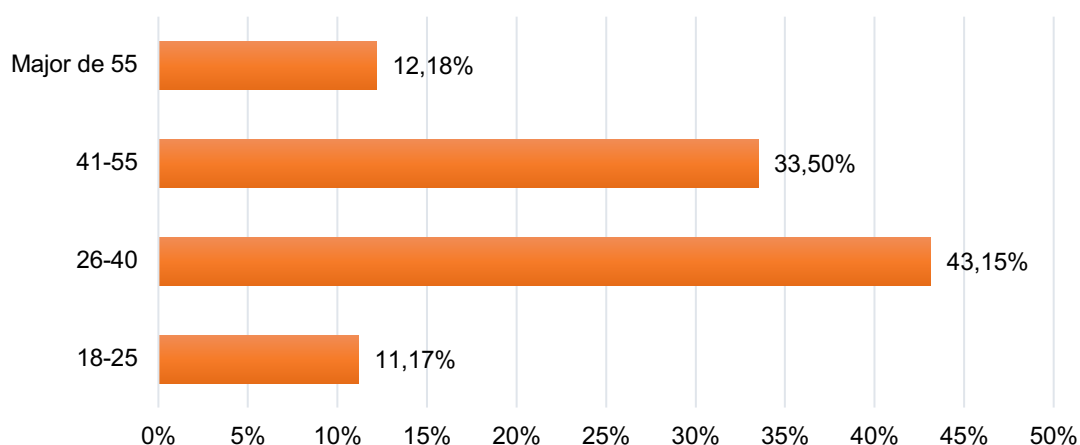
8.1.ELABORACIÓ DEL PERFIL SOCIOLÒGIC I PROCESSAL PENAL DE LES MARES EMPRESONADES A CATALUNYA

8.1.1. Dades generals

Per a poder conèixer quin és el perfil majoritari de les dones que són mares a les presons catalanes, en primer lloc, s'ha de realitzar una aproximació general a la població objecte d'estudi, que en aquest cas són les dones que són mare que es troben complint una condemna en alguna presó catalana.

8.1.1.1. Edat de les mares privades de llibertat en presons catalanes

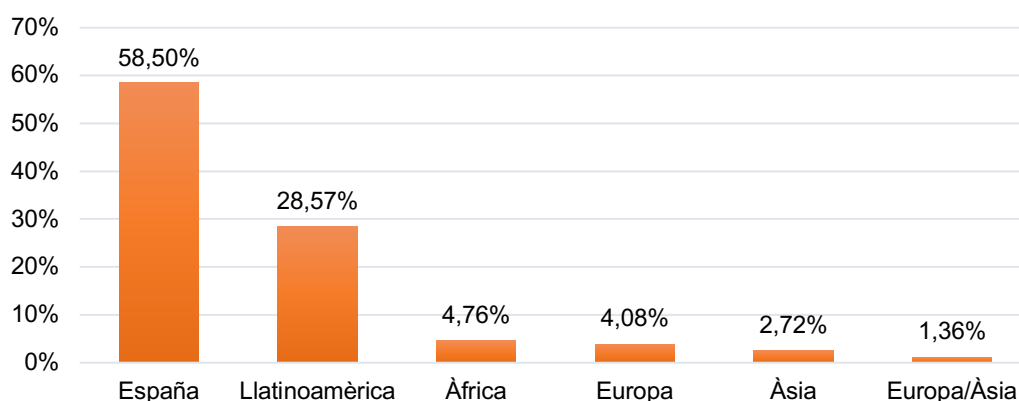
Gràfic 3: Edat

Respecte a l'edat de les dones que són mare i que es troben complint una pena de presó a Catalunya, tal com mostra el gràfic 3 adjunt, la majoria de les mares empresonades, concretament un 43,15%, es troba en la franja compresa entre els 26 als 40 anys. Tot i això, no hi ha gaire diferència amb les altres tres franges d'edat, ja que s'ha de tenir en compte que aquest gràfic recull les dades de l'edat actual de les dones que es troben empresonades i que són mare i no pas de l'edat en què van tenir el seu primer fill. Per tant, la majoria de les mares que es troben complint condemna formen part d'aquesta franja d'edat, seguida de la compresa entre els 41 i 55 anys. Malgrat això, sorprèn la franja d'edat dels 18 als 25 anys, perquè això significa que un 11,17% de les 148 mares condemnades enquestades són mares i, per tant, que disset dones entre 18 i 25 anys tenen fills, fet que destaca, perquè en l'actualitat no és comú que les dones esdevinguin mares tan joves, ja que per motius laborals, personals, econòmics, etc. la maternitat es sol posposar. En conclusió, per a les dones a presó la maternitat arriba abans que no pas en les dones que no han complert mai cap condemna.

8.1.1.2. País de naixement de les mares privades de llibertat a Catalunya

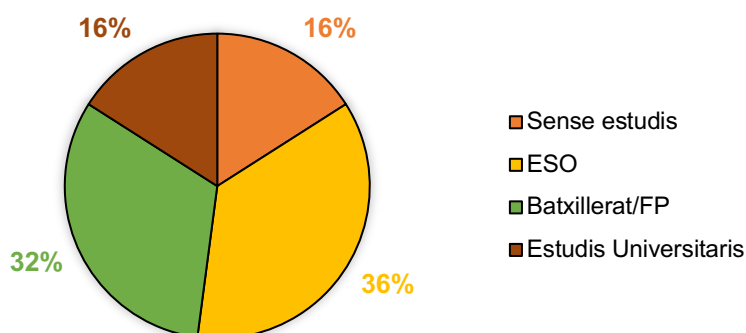
Gràfic 4: Lloc de naixement

Com es mostra en el gràfic, més del 50% de les mares que es troben complint condemna a Catalunya són nascudes a Espanya, seguides de les nascudes en països llatinoamericans. Malgrat això, destaca l'1,36% que exposa a les dones que van néixer en països que formen part tant del continent europeu com asiàtic, com podria ser Geòrgia o Rússia.

8.1.1.3. Nivell d'estudis de les mares privades de llibertat a Catalunya

Gràfic 5: Estudis

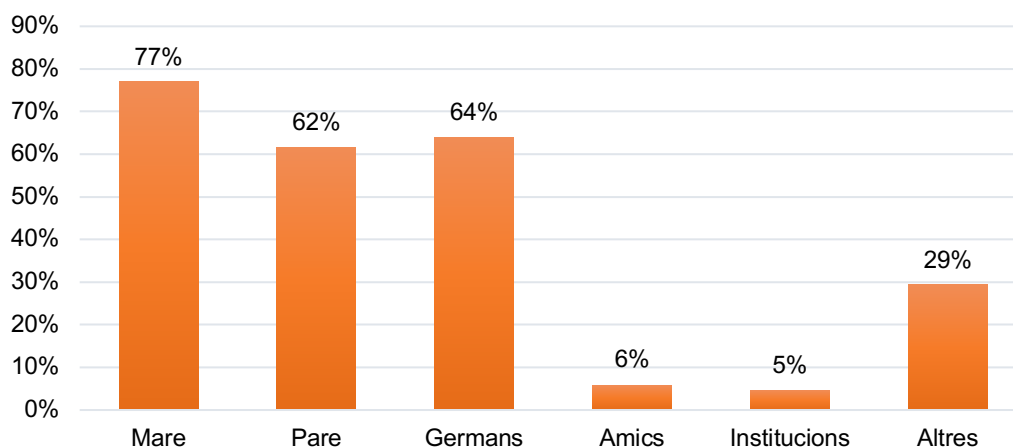

La majoria de les mares empresonades a Catalunya (dades de 2022) són dones amb l'ESO o estudis equivalents, és a dir, que el 36% de les dones van acabar els estudis obligatoris i ja no van realitzar o si van començar no van acabar, estudis superiors. No obstant això, destaca que les dones sense estudis i amb estudis universitaris, representen el mateix percentatge entre les mares que estan complint condemna a Catalunya.

8.1.2. Circumstàncies personals i familiars a la infantesa

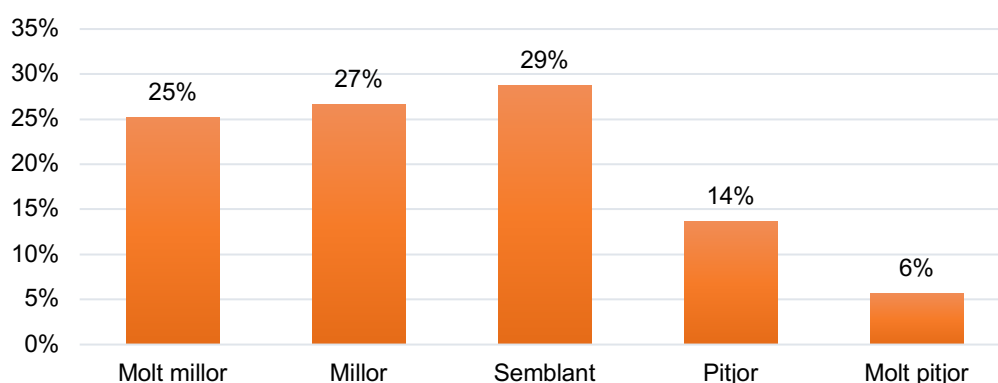
En aquest apartat es farà una anàlisi de les dades de l'any 2022 de les mares que estan complint condemna a Catalunya sobre diversos aspectes de la seva vida personal i l'ambient familiar en què es van criar quan tenien catorze anys.

Gràfic 6: Persones amb què convivia als 14 anys

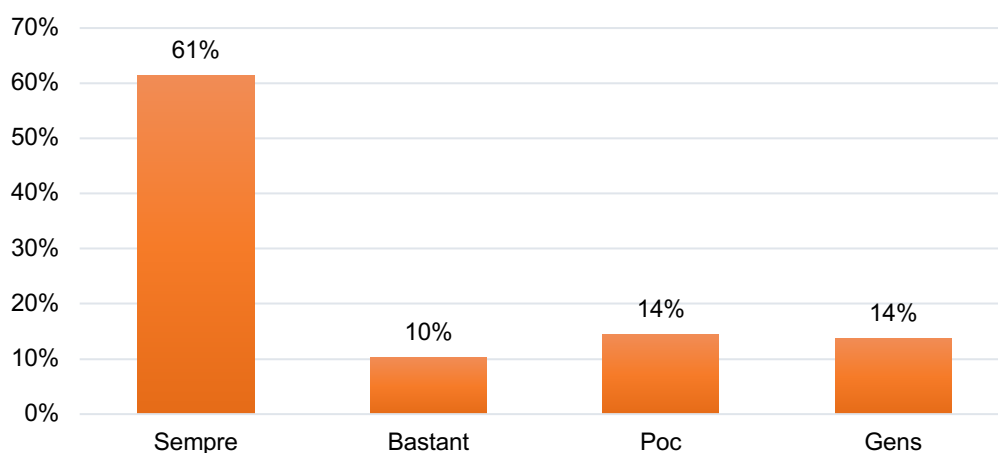
En aquest gràfic es pot observar que els percentatges que hi ha en ell sumen més de 100%, ja que les dones no convivia únicament amb una de les persones que s'exposen, sinó que pot ser que per exemple, una dona visqués amb la seva mare i el seu germà, un altre només amb el seu pare, etc. Cada cas és diferent, perquè les circumstàncies de cada dona són diferents de les de les altres. El que sí que es pot afirmar és que la majoria de les dones vivia amb les seves mares, fet que demostra que tal com succeeix en el seu cas, els fills solen dependre més de les seves mares que no pas dels seus pares. Tot i això, destaca l'elevat percentatge de dones que vivien amb els seus pares quan tenien 14 anys, ja que suposen més del 60%. En la categoria d'altres, es poden incloure totes aquelles que vivien amb els seus avis, tiets, etc. De manera que, hi ha elevat percentatge de dones que no vivien amb els seus progenitors a l'inici de la seva adolescència, concretament un 29%, fet que pot traduir-se en inestabilitat en les seves llars que ha causat que es traslladessin a viure amb altres familiars, així com amb amics o en institucions socials d'acollida a menors.

Gràfic 7: Situació econòmica familiar comparada amb altres famílies

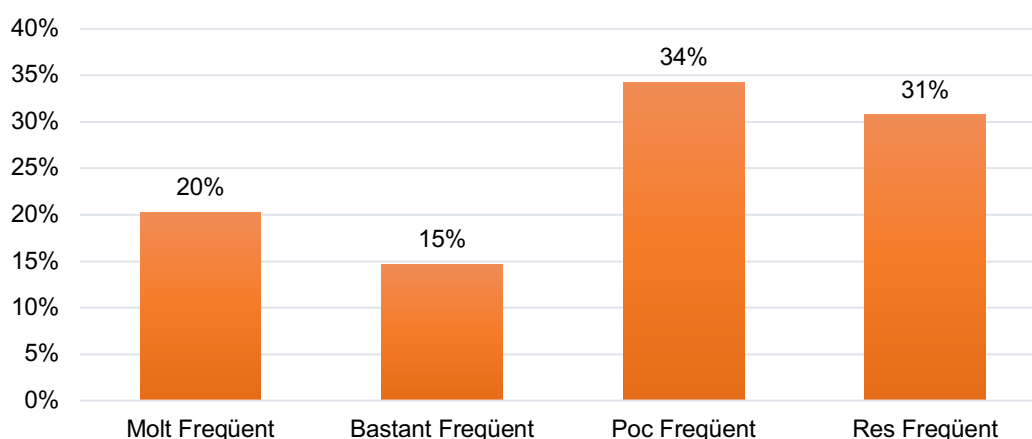
Aquest gràfic mostra les dades sobre si les seves famílies quan elles tenien 14 anys es trobaven en una millor situació econòmica respecte a la resta de famílies del seu país. La majoria es trobaven en una situació semblant, millor o molt millor, en contraposició al 14% i 6% que es trobaven en una pitjor o molt pitjor situació respectivament.

Gràfic 8: Grau d'assistència a l'escola als 14 anys

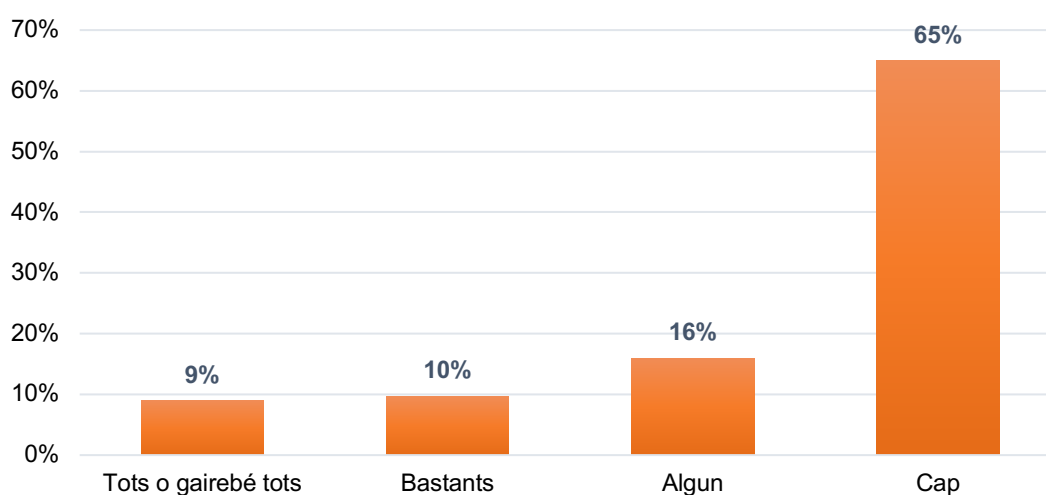
Respecte al grau d'assistència a l'escola o a l'institut quan tenien 14 anys, el 61% de les mares condemnades assistia a l'escola sempre o gairebé sempre. Així i tot, hi ha un elevat percentatge de dones que assistia molt poc o no anava mai a l'escola.

Gràfic 9: Freqüència delinqüència al barri

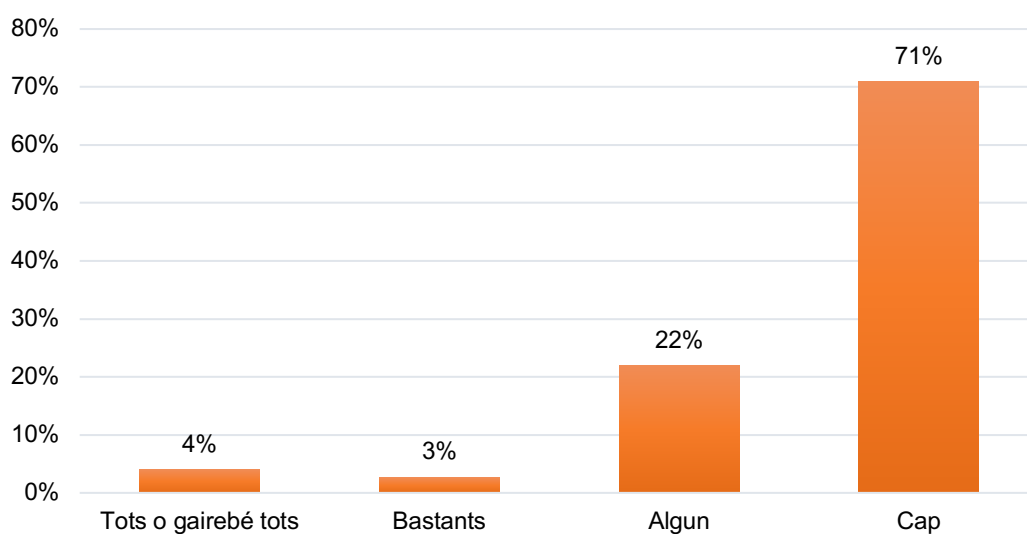
Aquest gràfic recull la freqüència de delictes comesos en el barri en què vivien les dones condemnades quan tenien 14 anys. No es tracta d'un gràfic que reculli si elles havien comès o no algun delictes, sinó que conté les dades sobre si en els inicis de la seva adolescència vivien en un barri conflictiu. La majoria de les dones vivia en un barri poc conflictiu, ja que més d'un 60% d'elles va contestar que la delinqüència era poc freqüent o que directament no era freqüent.

Gràfic 10: Dones amb amics que cometien algun delictes

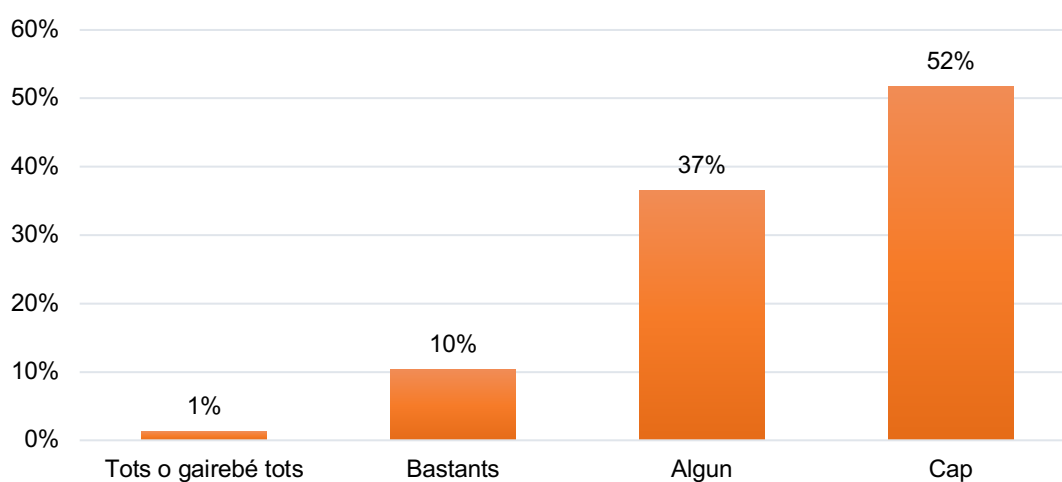
L'any 2022 la majoria de les dones que estaven complint una pena de presó a Catalunya, va indicar que no tenien cap amic que portés a terme algun tipus d'activitat delictiva quan elles tenien 14 anys.

Gràfic 11: Dones amb familiars que cometien algun delict

Com succeïa en el cas dels amics, la majoria de les dones, concretament un 71%, va declarar que quan elles tenien l'edat de 14 anys no tenien cap familiar que portés a terme cap activitat delictiva.

Gràfic 12: Dones amb persones al seu entorn que patissin algun tipus d'addicció

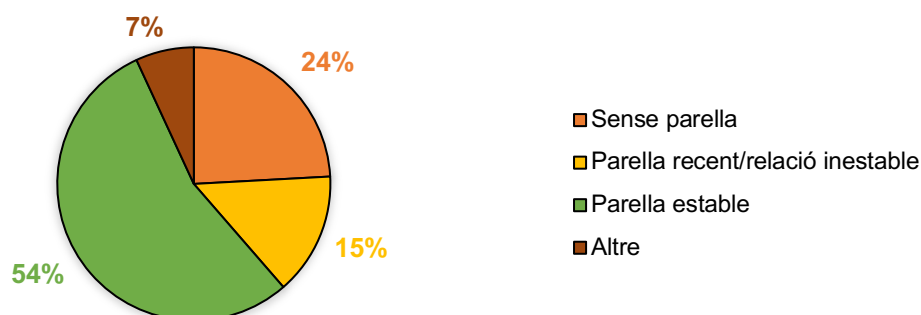

Més de la meitat de les mares condemnades l'any 2022 a Catalunya, va declarar que quan elles tenien 14 anys no tenien ningú al seu entorn que patís algun tipus d'addicció a l'alcohol, les drogues il·legals o psicofàrmacs.

8.1.3. Circumstàncies personals abans de l'entrada a la presó

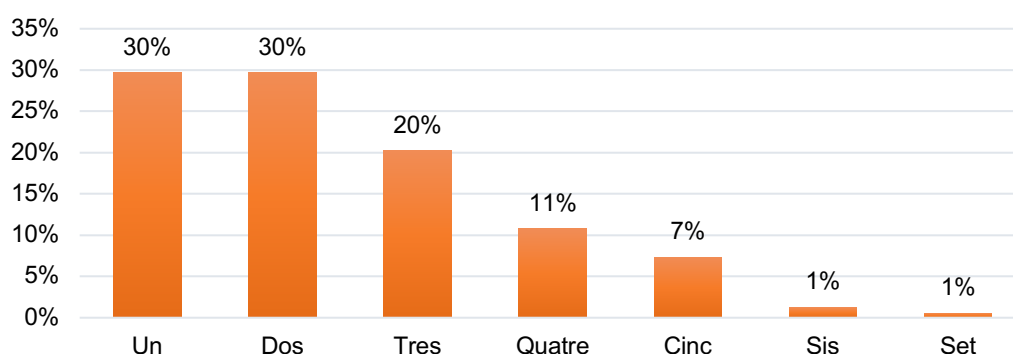
En aquest apartat, s'analitzen les respostes sobre les circumstàncies personals de les dones mare que estaven complint condemna en centres penitenciaris de Catalunya durant l'any 2022.

Gràfic 13: Situació de parella abans d'entrar a presó

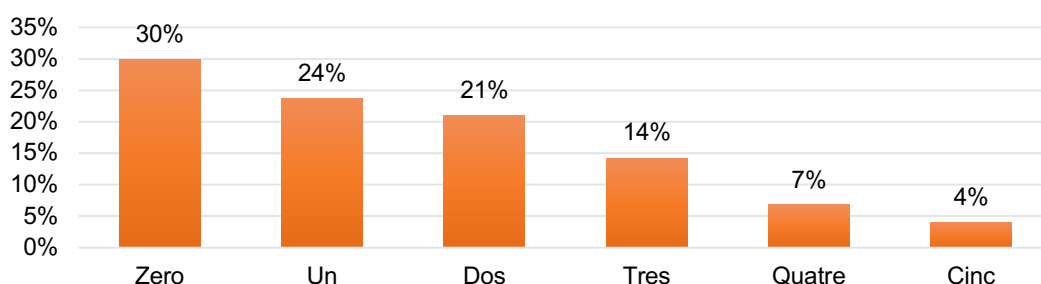
Més del 50% de les mares condemnades que es trobaven l'any 2022 en un centre penitenciari català, van declarar que abans d'entrar a presó es trobaven en una relació de parella estable. No obstant això, aquest fet no especifica si la parella de les dones són o no els pares dels fills, però en qualsevol cas, si una dona es troba en una relació estable és més probable que la seva llar tingui un millor ambient pel desenvolupament i criança dels infants.

Gràfic 14: Nombre de fills abans d'entrar a presó

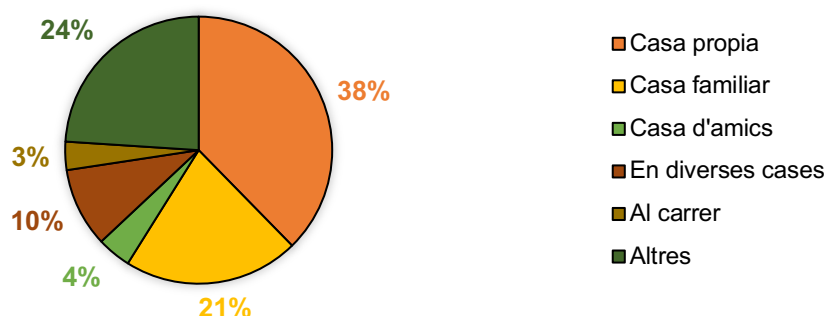
Respecte al nombre de fills abans d'entrar a presó, s'inclouen tant els majors com menors de 18 anys. Com succeeix en la societat actual, no és freqüent tenir més de tres fills, ja que les dones amb quatre o més fills són casos més residuals, que no pas dones amb tres o menys fills, que suposen el 59% de les mares enquestades.

Gràfic 15: Dones amb fills menors de 18 anys

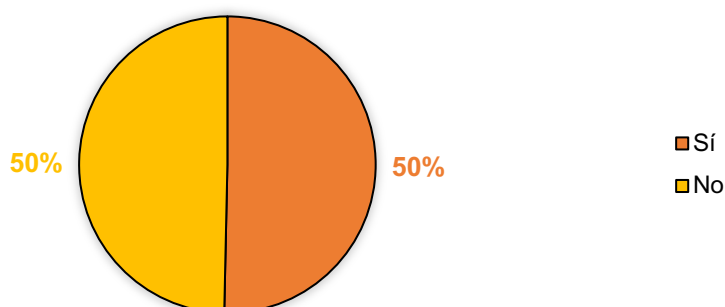
En aquest gràfic, es pot observar com les dones amb fills majors de 18 anys suposen un 30% dels casos, fet que pot ser significatiu, ja que hi ha més probabilitats que aquests fills no depenguin econòmicament de les dones ni visquin amb elles i, per tant, es vegin menys afectats per la condemna de les seves mares. Així mateix, hi ha una gran proporció de dones amb fills menors de 18 anys i que, com a resultat, es troben a càrrec de la dona i/o del pare dels infants.

Gràfic 16: Habitatge abans de la seva entrada a presó

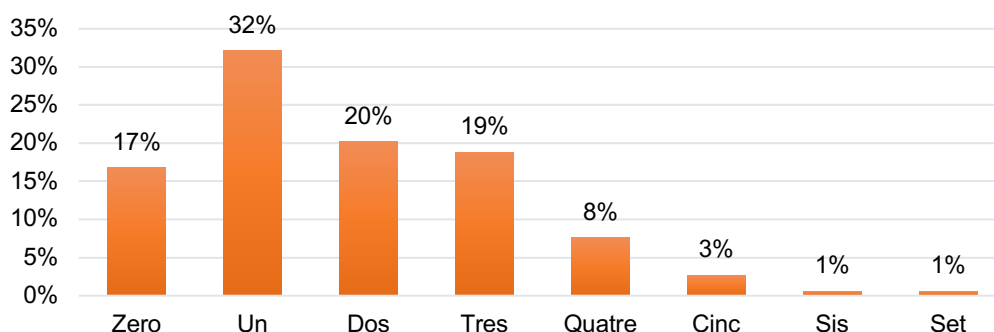
Aquest gràfic mostra la gran disparitat de llocs on vivien les dones empresonades abans d'entrar a complir condemna. Destaca que el 38% vivien en un habitatge de la seva propietat, fet que és positiu de cara a la cura dels fills, perquè el no anar d'un lloc a un altre, porta a l'establiment de rutines i estabilitat en l'entorn en què es desenvolupen. Això també es pot donar si viuen en cases d'altres familiars, contràriament al que succeeix si viuen en diverses cases o al carrer, tot i que aquestes representen una part molt residual de les dones enquestades.

Gràfic 17: Vivia amb els seus fills abans d'entrar a presó?

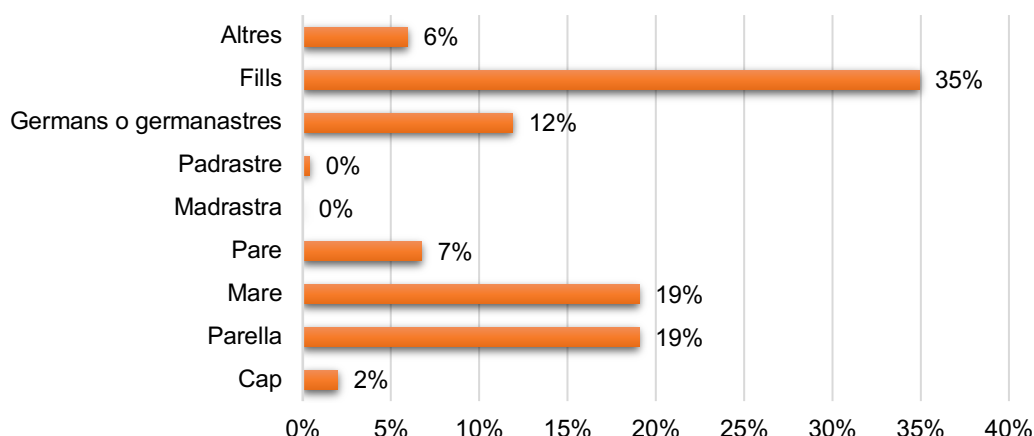
Aquest gràfic mostra una gran disparitat existent sobre els casos en què la dona vivia amb els seus fills abans de la seva entrada a presó, ja que el 50% de les mares sí que convivia amb ells, però el restant 50% no. En tot cas, no diferencia entre els fills majors d'edat i els menors de 18 anys, sinó que agrupa tots els fills de les dones condemnades a Catalunya. Així mateix, tot i que no es faci aquesta distinció, sí que és veritat que hi ha una proporció molt elevada de fills que vivien amb les seves mares.

Gràfic 18: Nombre de fills als quals mantenia o donava suport econòmicament

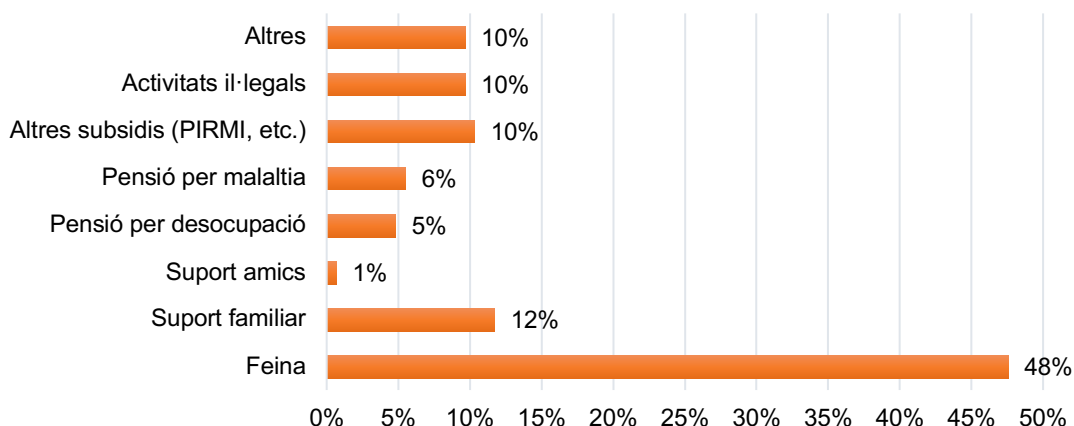
Aquest gràfic té una estreta relació amb l'anterior, ja que normalment hi ha una relació directament proporcional entre els fills que vivien amb les seves mares abans de la seva entrada a presó i els que depenien econòmicament de les seves mares, perquè pot ser que es tracti de fills menors que no tenen edat de treballar o que si tenen edat per treballar, però sense feina, de manera que depenen dels ingressos de les seves mares. Tanmateix, s'ha de tenir en compte que el gràfic tampoc no distingeix entre els fills majors i menors d'edat. A més, com a mínim un 32% de les dones mantenen econòmicament a un dels seus fills i que només un 17% de les dones no els donaven suport econòmic.

Gràfic 19: Familiar al qui se sentia més unida abans d'entrar a presó

Respecte al familiar amb el qual se sentien més unides, les mares condemnades en centres penitenciaris catalans l'any 2022, un 35% va establir que se sentien més unides als seus fills, fet que demostra la gran diferència amb els altres familiars, ja que la segona resposta més repetida, que representa un 19% de les dones en ambdós casos, va ser que se sentien més unides a la seva mare i al seu pare. Tot i això, hi ha una diferència de 16 punts percentuals entre la primera resposta i la segona, fet que denota com són d'importants els fills per les mares empresonades.

Gràfic 20: Font principal d'ingressos durant els 6 mesos abans d'entrar a presó

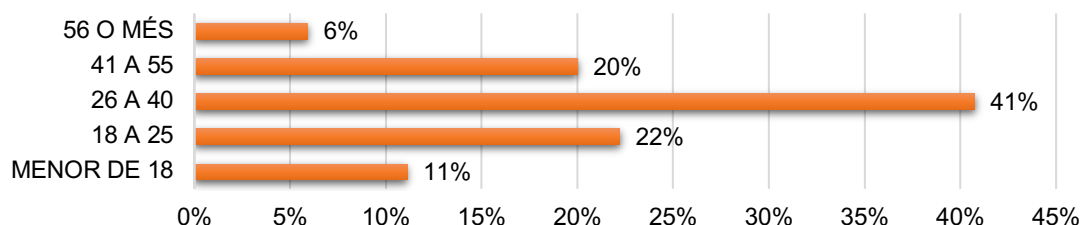

Finalment, cal fer una menció especial a quina era la font principal d'ingressos durant els sis mesos anteriors a la seva entrada a presó, on gairebé un 50% de les dones va respondre que eren els ingressos derivats de la seva activitat laboral, és a dir, de la feina.

8.1.4. Relació amb la justícia

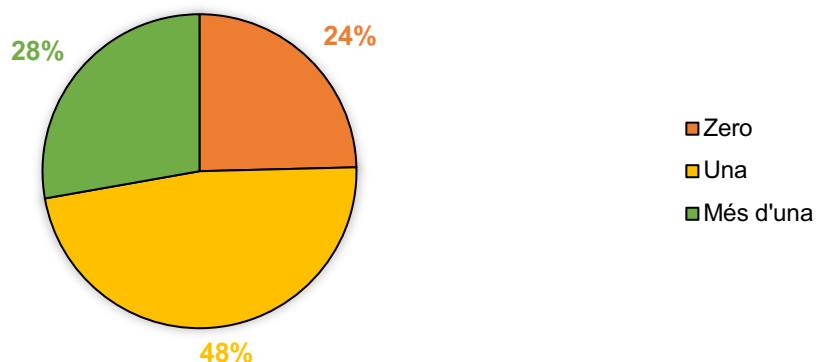
En aquest punt, s'analitzarà la relació amb la justícia de les dones mare que estaven complint condemna en centres penitenciaris de Catalunya durant l'any 2022.

Gràfic 21: Edat primera detenció

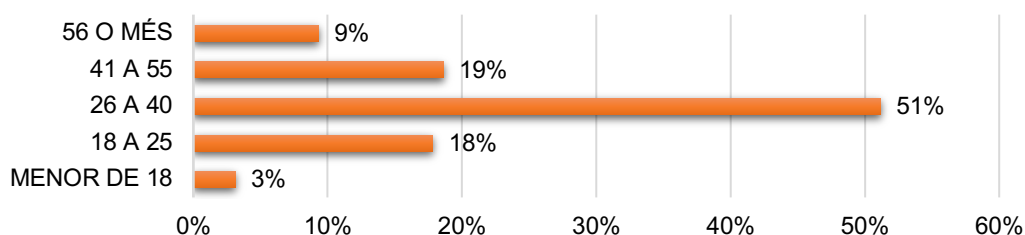
Tal com succeïa en el gràfic que analitza l'edat actual de les dones condemnades, la franja més gran correspon als 26-40 anys, ja que pot succeir que moltes d'elles estiguin complint condemna actualment a conseqüència d'aquesta primera detenció. Així i tot, s'ha de tenir en compte que aquesta franja comprèn quinze anys de la vida d'una dona. Malgrat això, sorprèn que un 11% de les dones van ser detingudes per primer cop abans dels 18. Per tant, aquestes dones van començar a executar activitats delictives en la seva adolescència.

Gràfic 22: Nombre de condemnes a presó (sense comptar presó preventiva)

Respecte al nombre de condemnes a presó, destaca que gairebé la meitat de les mares condemnades només han estat una vegada complint una pena de presó. De manera que, potser és la primera vegada que han comès un delictes i que, per tant, la primera vegada que han estat condemnades a presó. No obstant això, el 28% de les dones han estat més d'un cop, fet que xoca amb el 24% que indica que no han estat mai condemnades i que representen a aquelles dones que es troben a presó de manera preventiva.

Gràfic 23: Edat primera condemna a presó

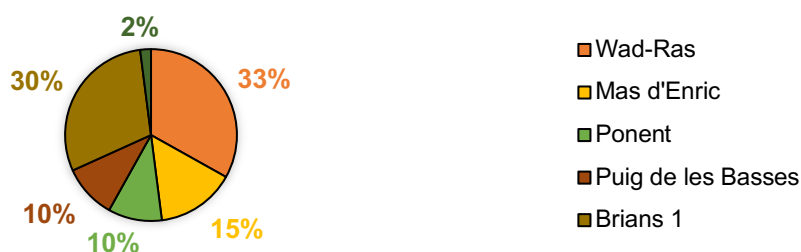

Més del 50% de les mares condemnades a Catalunya l'any 2022 van declarar que la primera vegada que van ser a presó va ser entre els 26 i 40 anys, fet que té relació amb l'edat de la primera detenció que exposa el gràfic 21, ja que la majoria de les dones també pertanyia a la mateixa franja d'edat. En tot cas, el percentatge és més elevat en aquest gràfic, perquè no és el mateix una detenció que la condemna a presó, perquè com s'ha exposat a la part teòrica del treball, si una dona comet un delictes pot ser que no vagi a presó, ja que el jutge pot imposar-li una altra pena, com pot ser la pena de multa que no implica la privació de llibertat.

8.1.5. Experiència a la presó

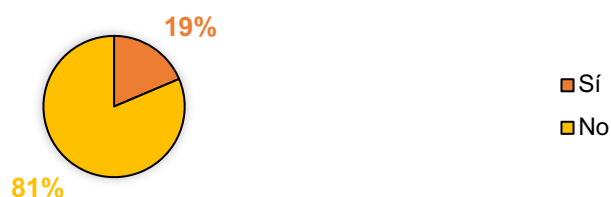
Aquests gràfics analitzen l'experiència a presó de les dones enquestades l'any 2022.

Gràfic 24: Centre penitenciari

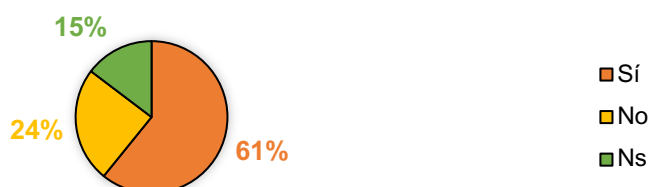
La majoria de les dones enquestades que són mare estan complint condemna a la presó de Wad-Ras, que a la vegada és l'única que compta amb departament de mares i que, per tant, únicament un 33% de les 148 dones enquestades, es poden trobar en el grup de les dones que puguin estar complint condemna en la unitat de mares. No obstant això, d'aquest 33% serà un percentatge més reduït, ja que com s'ha indicat la Unitat de Mares de Wad-Ras només disposa de dotze habitacions. D'altra banda, es pot observar com les dones que són mare es troben amb una proporció més o menys semblant en tots els centres, menys en el Centre Obert de Girona, on només es troba un 2% de les mares enquestades, ja que només té capacitat per tretze dones i a més, solen estar les dones que es troben en situació preventiva, tal com s'ha exposat amb anterioritat.

Gràfic 25: Es troben en presó preventiva?

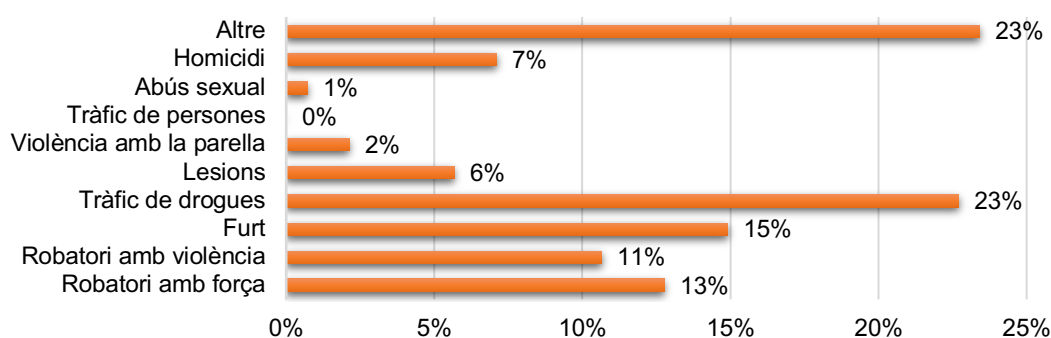
El 81% de les dones que són mare i que es trobaven en centres penitenciaris catalans l'any 2022, estaven complint condemna, és a dir, que el jutge havia dictat sentència ferma.

Gràfic 26: Es troben en el centre penitenciari de preferència?

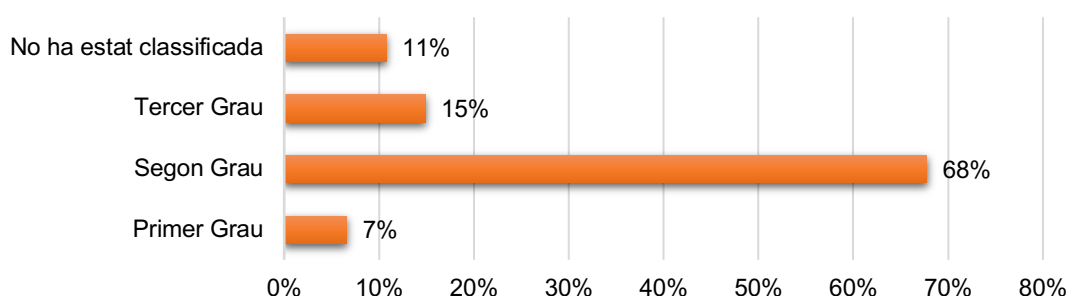
La majoria de les dones que van respondre a aquesta qüestió, van contestar que sí. De manera que, segurament es trobaven en el centre que estava més proper de les seves famílies i, que per tant, facilitava les visites. No obstant això, sorprèn que un 15% de les enquestades, no sabia si es trobava o no en el centre de preferència. Això pot ser a causa del desconeixement de l'existència d'altres centres penitenciaris.

Gràfic 27: Principal delictes pel qual estan condemnades o en presó preventiva

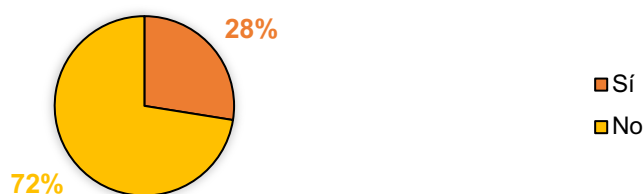
El qüestionari no recollia de manera concreta els delictes contra la propietat, que són els principals comesos per les dones, així com tampoc els delictes contra la salut pública. No obstant això, aquests es poden trobar inclosos dins de les categories de furt/ robatori i tràfic de drogues respectivament, que aquest gràfic mostra com es troben entre els delictes majoritaris comesos per les dones. Com es va exposar a la part teòrica, les dones no destaquen pels delictes violents, com l'homicidi, la violència amb la parella o l'abús sexual, ja que tot i que són comesos per elles, la proporció és molt menor que no pas amb els homes.

Gràfic 28: Grau de condemna

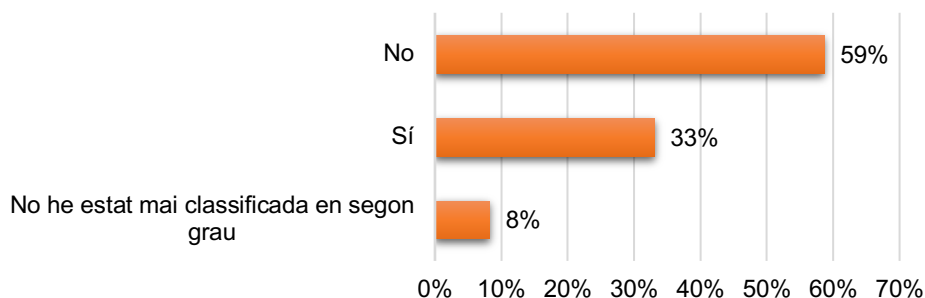
El 68% de les mares condemnades a Catalunya l'any 2022 estaven classificades en segon grau, fet que significa que estan convivint a presó en règim ordinari, però que encara no poden accedir a la semilibertat pròpia del règim obert o tercer grau. Destaquen l'11% de dones que encara no estan classificades i que estan pendents de classificació en un dels tres graus existents. D'altra banda, hi ha un 7% de les enquestades que estan classificades en primer grau i, per tant, es troben en un règim tancat amb més mesures i restriccions que la resta de companyes del centre penitenciari.

Gràfic 29: Han estat classificades en primer grau?

El 72% de les dones enquestades va declarar que mai havien estat classificades en primer grau ni ubicades en mòdul de règim tancat, que és el més dur per les condicions en què han de viure.

Gràfic 30: Gaudi de permisos de sortida en segon grau

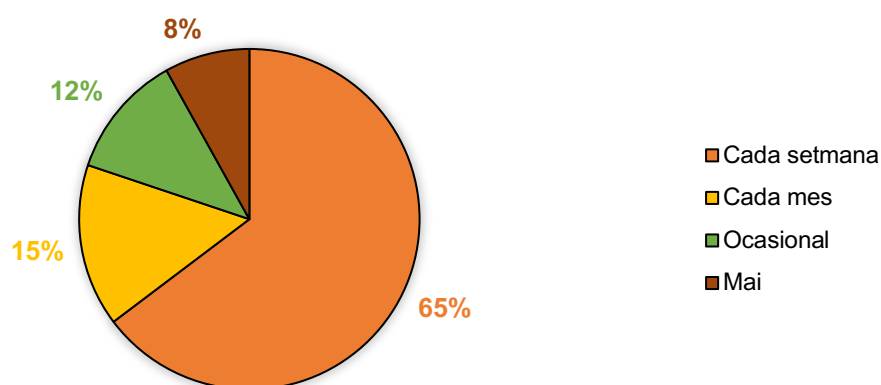

La majoria de les dones enquestades va respondre que mai havien gaudit d'un permís de sortida quan en estar classificades en segon grau.

8.1.6. Relacions familiars durant l'estada a presó

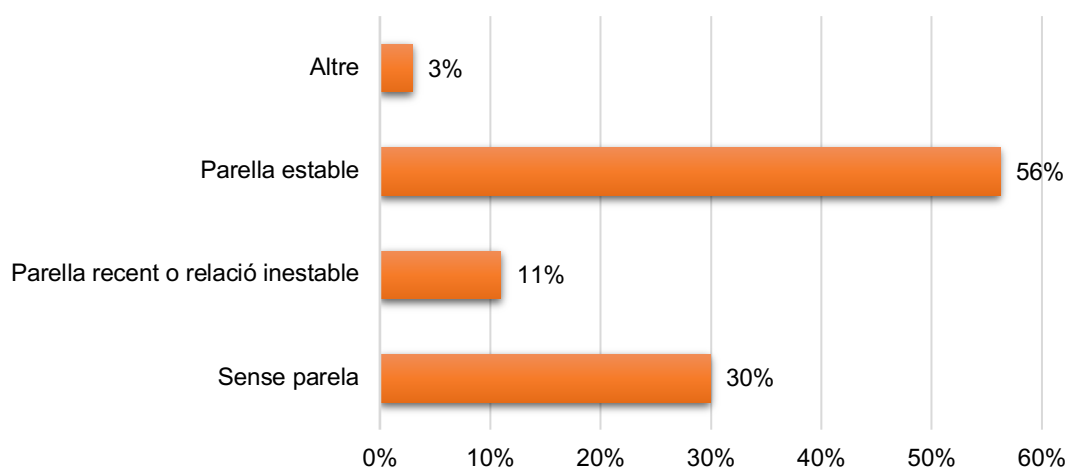
En aquest apartat s'analitzaran les respostes de les dones que són mare i que estaven complint condemna en un dels sis centres penitenciaris de Catalunya, sobre com les seves relacions amb la família durant el seu temps a presó.

Gràfic 31: Contacte amb la família durant el temps de condemna

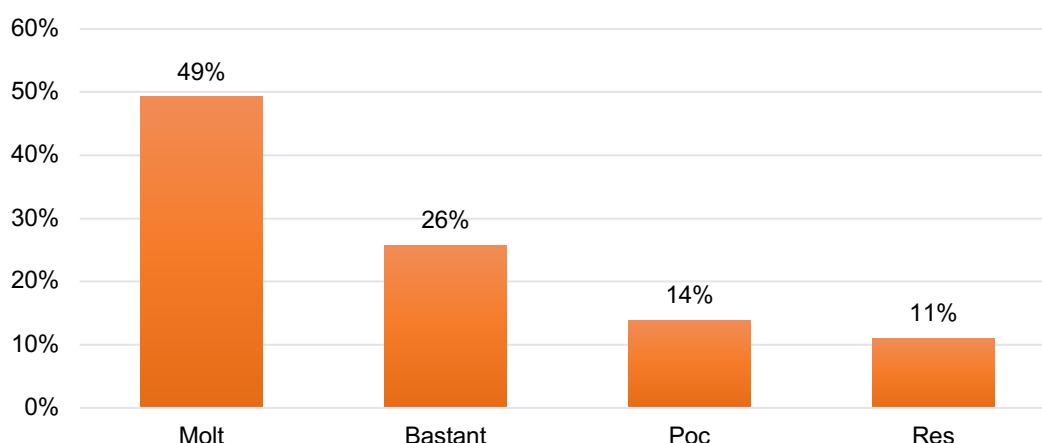
El 65% de les dones va declarar que cada setmana tenien algun tipus de contacte, ja fos mitjançant visites, comunicacions telefòniques, videotrucades, etc. amb algun membre de la seva família. Només un 8% va respondre que mai tenien contacte amb la seva família. De manera que, en tractar-se de dones que són mare, que no tenien contacte amb els seus fills.

Gràfic 32: Situació sentimental actual

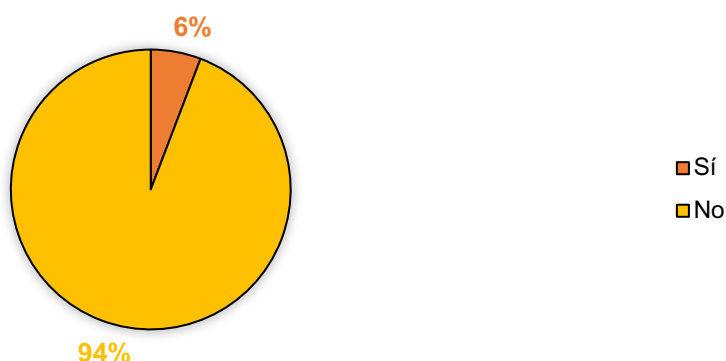
La majoria de les dones condemnades, concretament un 56%, va declarar que es trobaven en una relació de parella estable. Aquest fet coincideix amb les respostes sobre la situació sentimental abans de l'entrada a presó. No obstant això, el percentatge de dones que es troben sense parella ha augmentat, entre d'altres perquè les relacions inestables o de parella recent han disminuït en comparació a la situació anterior a l'entrada a presó.

Gràfic 33: Ha mantingut la relació amb els fills?

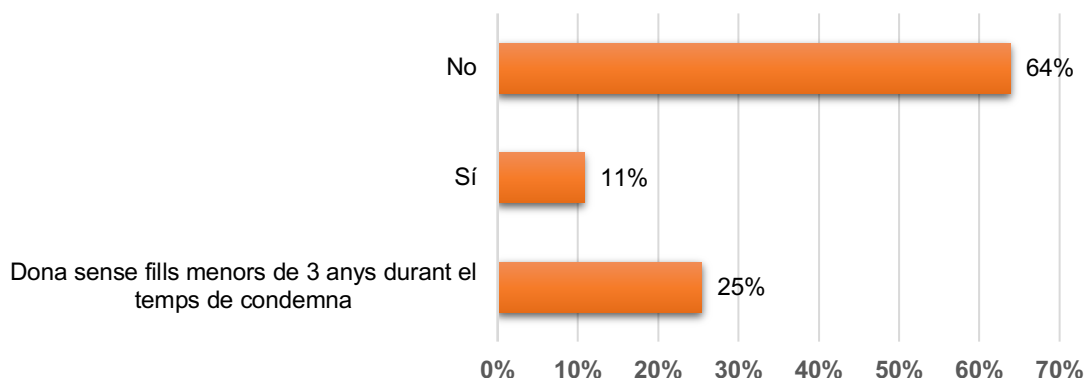
Aquest gràfic recull les respostes de les mares condemnades l'any 2022 a Catalunya. El 49% de les enquestades va declarar que la relació amb els seus fills es va mantenir durant el temps de condemna, mentre que només un 11% de les condemnades va declarar que no, proporció similar al 8% de les dones que va declarar que no estava tenint contacte amb la seva família durant la seva estança a presó.

Gràfic 34: Ha sigut mare durant el compliment de la present condemna?

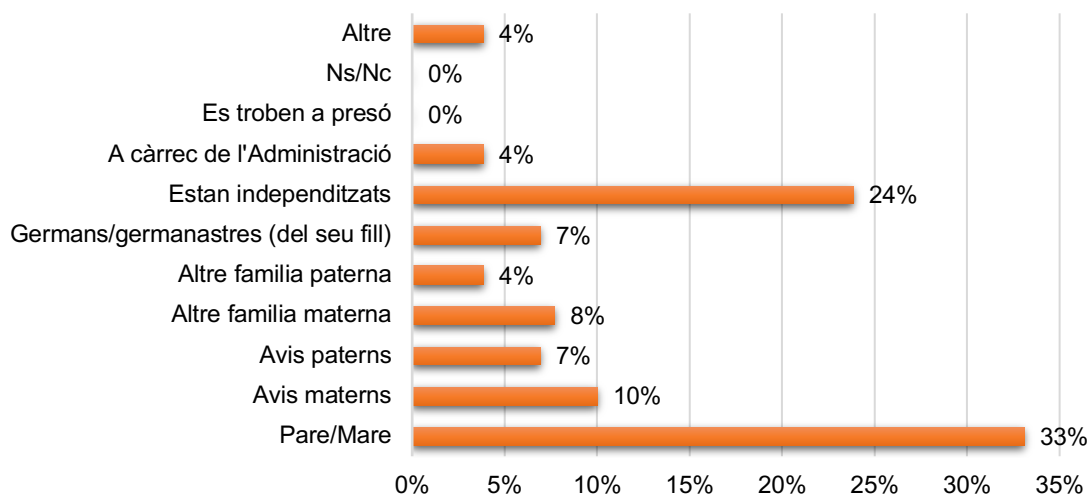
El 94% de les dones va contestar que no havia sigut mare durant el compliment de la present condemna. Per tant, no s'havien trobat amb embarassades a presó. Només un 6% va declarar que sí i són a elles, a les que s'han d'aplicar les mesures especials previstes per la normativa per les dones embarassades, que han donat a llum i que es troben en el període postpart durant el seu temps a presó. No obstant això, el present qüestionari no recollia preguntes concretes per l'anàlisi de la gestació en els centres penitenciaris, a causa de la reduïda població femenina embarassada que es troba a presó, ja que en el moment de fer l'enquesta només eren 8 dones les que estaven embarassades de les 148 que eren mares.

Gràfic 35: Convivència amb fills menors de 3 anys durant el temps de condemna

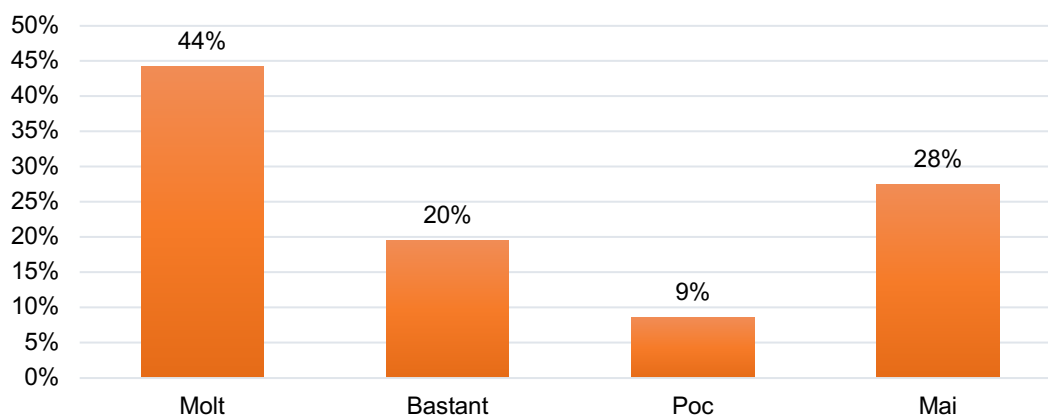
Únicament un 11% de les 148 dones que eren mare l'any 2022 en els centres penitenciaris van conviure amb els seus fills. Per tant, només 16 dones han conviscut amb els seus fills menors de tres anys en la Unitat de Mares de Wad-Ras, que és l'única en tota Catalunya. Com s'ha indicat al llarg del present treball, dones que podrien haver volgut estar amb els seus fills i que en atenció a l'interès superior del menor era el més beneficiós pels infants, a conseqüència de la manca d'habitacions no han pogut conviure amb ells.

Gràfic 36: Persones que s'ocupen dels seus fills durant el temps de condemna

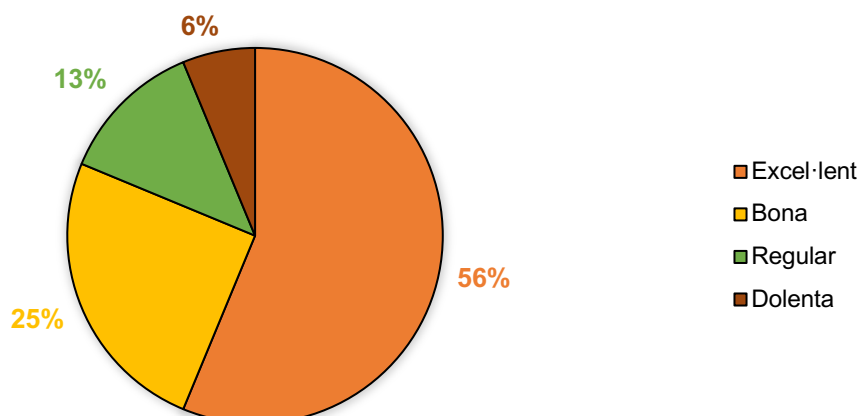
En aquest gràfic es mostra quines són les persones que es troben al càrrec dels seus fills mentre elles es troben complint condemna. Destaca el 33% referent als pares/mares, així com el 7% que fa referència als germans, ja que en molts casos ambdós progenitors es troben a presó i són els germans els que es cuiden entre ells. D'altra banda, un 24% dels fills estan independitzats, perquè són majors d'edat o són menors de 16 anys emancipats dels seus pares i que, per tant, no depenen dels seus pares. Igualment, és important destacar el pes de la família, siguin avis o altres familiars que cuiden els seus fills durant el seu temps a presó.

Gràfic 37: Freqüència amb què se senten amb deute amb la família pel suport econòmic rebut durant el temps de condemna

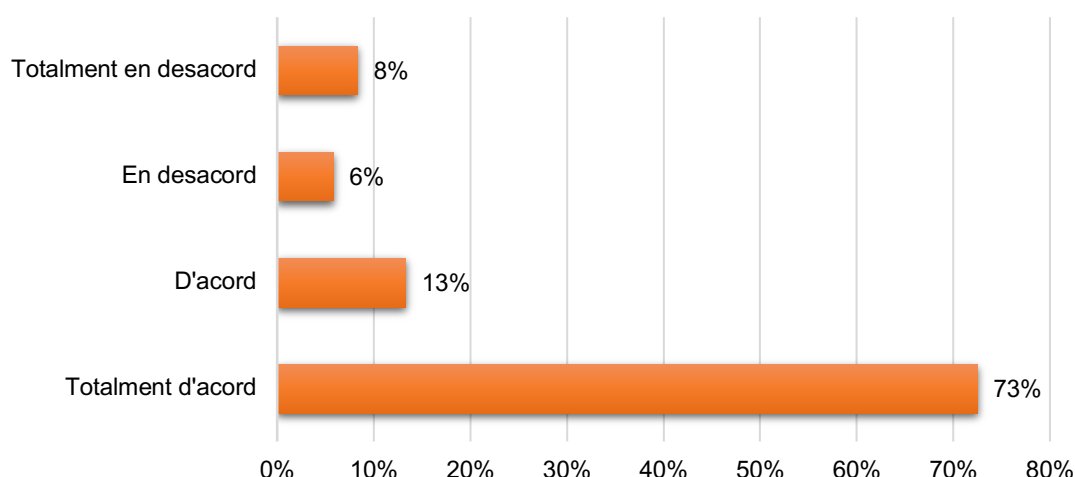
La majoria de les dones enquestades se senten en deute pel suport econòmic que estan rebent mentre elles es troben en el centre penitenciari, ja que per exemple, hi ha familiars que s'estan ocupant dels seus fills mentre elles compleixen condemna i a més es troben en un centre penitenciari allunyades dels seus fills, no tenen feina i no els poden mantenir econòmicament.

Gràfic 38: Relació amb la persona encarregada de la cura dels seus fills

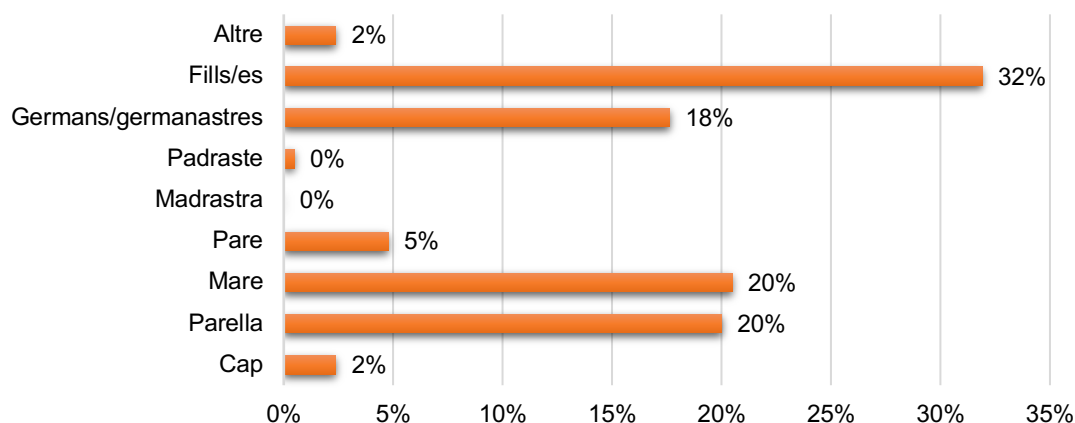
Durant el temps en què es troben a presó, hi ha persones que s'encarreguen de cuidar els seus fills. Aquest gràfic recull com la gairebé un 60% de les dones enquestades tenen una relació excel·lent amb els cuidadors dels seus fills o bona. Contràriament, només un 6% de les enquestades té una mala relació amb ells. S'ha de tenir en compte que la majoria intenten tenir una bona relació, ja que, al cap i a la fi són les persones que s'estan ocupant dels seus fills mentre elles no poden fer-ho.

Gràfic 39: Els seus familiars no volen que torni a delinquir

La majoria de les famílies de les dones enquestades no volen que torni a delinquir i així es pot observar en el gràfic adjunt, ja que el 73% dels familiars estan totalment d'acord amb l'afirmació: "els seus familiars no volen que torni a delinquir" i el 13% està d'acord. Això també és degut al fet que es tracta de dones que són mare i que estan empresonades, aleshores en molts casos són els seus familiars els que s'han de fer càrrec dels seus fills, tal com s'ha analitzat en el gràfic 36.

Gràfic 40: Persona de la seva família amb què se sent més unida

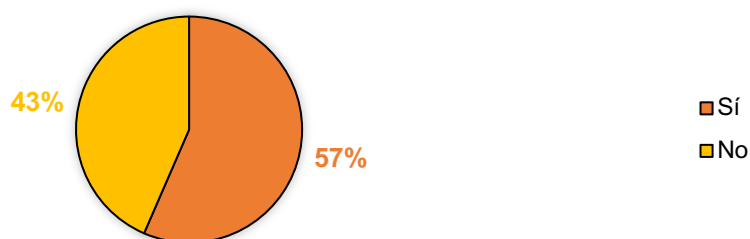

Les mares que estan complint condemna es troben molt més unides als seus fills, que no pas a altres membres de la seva família, quedant en segon lloc indistintament, que se senten més unides al seu pare i la seva mare.

8.1.7. Plans de futur després de la sortida del centre penitenciari

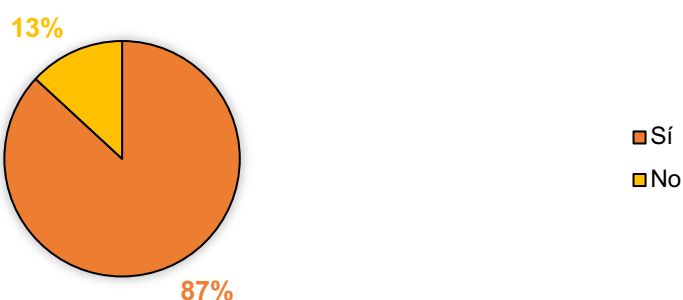
En aquest punt s'analitzarà les previsions de les mares condemnades en sortir de presó i com creuen que serà la seva vida una vegada estiguin en llibertat.

Gràfic 41: Espera viure amb els seus fills quan estigui en llibertat?

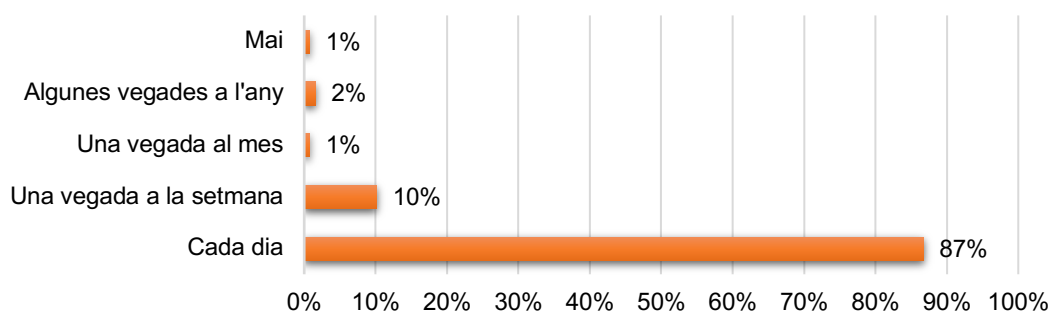
Aquest gràfic mostra una disparitat important entre les mares que creuen que viuran amb els seus fills una vegada estiguin en llibertat i les que no, sent la diferència de pocs punts percentuals, ja que les dones que creuen que sí, representen el 57%. No obstant això, en aquesta pregunta no s'ha fet distinció entre aquelles dones que tenen fills que estaven independitzats i/o que no depenien econòmicament d'elles abans de la seva entrada a presó, dels fills que sí que convivia amb elles.

Gràfic 42: Espera estar en contacte amb els seus fills quan estigui en llibertat?

El 87% de les mares espera estar en contacte amb els seus fills, és a dir, no necessàriament viure amb ells, però sí mantenir una relació per tal de no trencar el seu vincle.

Gràfic 43: Freqüència de contacte amb els fills quan estigui en llibertat

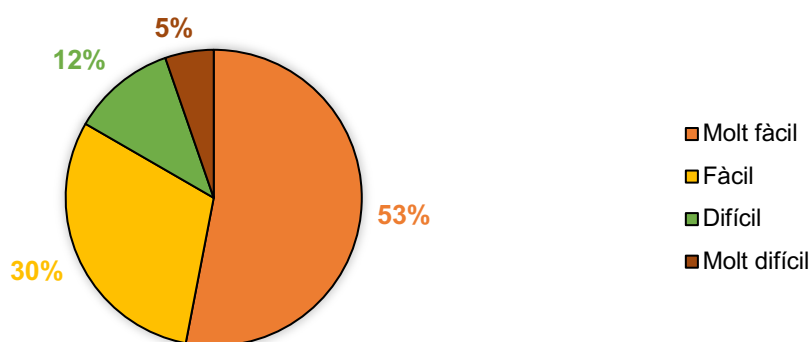

Així mateix, el 87% de les mares, que curiosament coincideix amb el percentatge del gràfic anterior, espera tenir contacte diari amb els seus fills una vegada surtin de presó, mentre que les que esperen no tenir contacte només representen un 1%.

8.1.8. Problemes derivats de la llibertat definitiva

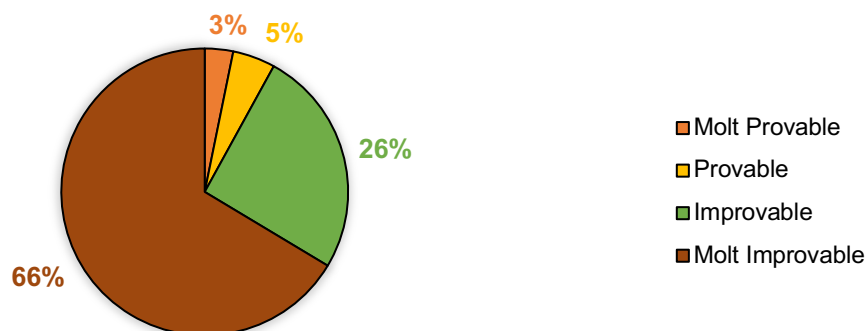
En aquest punt, s'examinaran les respostes de les mares que es troben en centres penitenciaris catalans respecte als problemes que consideren que poden tenir per poder assolir la llibertat definitiva i així sortir de presó.

Gràfic 44: Dificultat o facilitat per tenir relació amb els fills quan estigui en llibertat

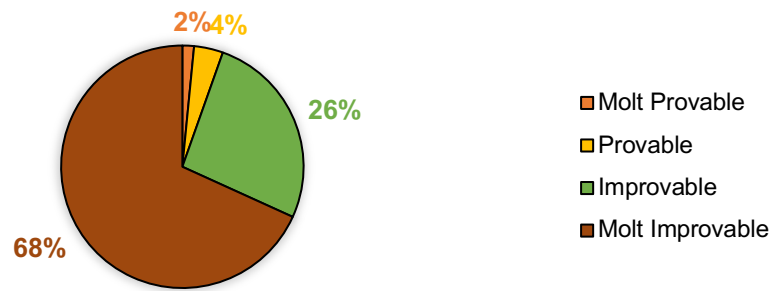
Més del 50% de les dones enquestades creia, en el moment de l'enquesta, que seria molt fàcil o fàcil tenir una relació amb els seus fills una vegada estigués en llibertat. D'aquí es pot interpretar que la majoria de les dones considera que no s'han trencat els vincles mare-fill que els unien abans de la seva entrada a presó i que s'han mantingut durant el temps de condemna.

Gràfic 45: Probabilitat de tornar a delinquir quan estigui en llibertat

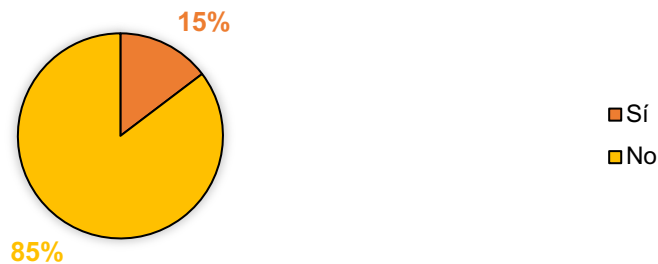
La majoria de les dones creuen que no tornaran a delinquir, a diferència del 8% de les dones que creuen que és probable que sí. De manera que, això demostra que mitjançant la reeducació i resocialització pròpies del sistema penal funcionen i que, gràcies a ell i potser a factors externs, les persones no es troben motivades a tornar a cometre un delicte, sinó tot el contrari.

Gràfic 46: Probabilitat de tornar a entrar a presó

Tal com succeïda amb el gràfic anterior, les dones enquestades també consideren que no tornaran a entrar a presó, ja que si no tornen a delinquir tampoc es podrà produir la seva entrada a presó. Tot i això, el percentatge de dones que creu que tornarà a presó és menor que en el cas de les dones que creuen que tornaran a delinquir, perquè en aquest cas representen un 6% en contraposició al 8% del gràfic 45.

Gràfic 47: No tenir suport de la seva família podria causar que tornés a presó?

Un 15% de les mares que es trobaven en centres penitenciaris catalans l'any 2022 considerava que si no tingués suport de la seva família, podria tornar a presó. Mentre que el 85% considera que no.

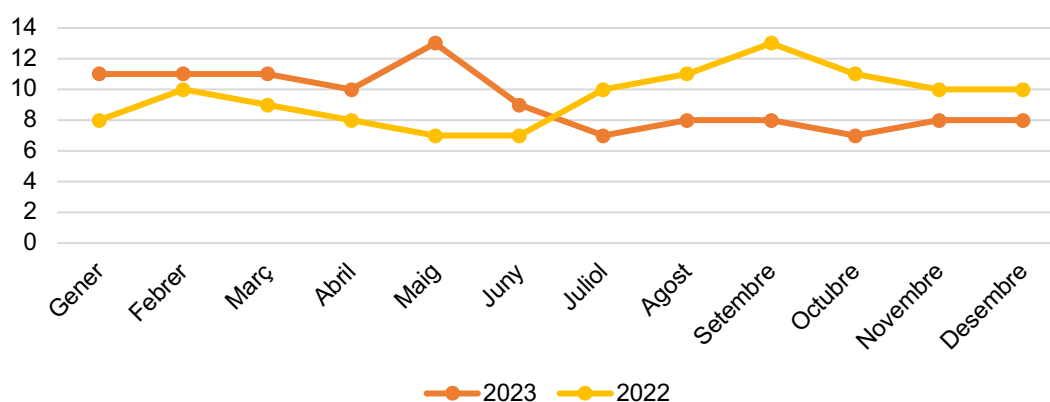
Gràfic 48: No veure als seus fills podria causar que tornés a presó?

Tal com succeïa en el gràfic anterior, només un 15% de les dones enquestades declara que el fet de no poder veure als seus fills, podria causar el seu retorn a presó.

8.1.9. Comparació anys 2022- 2023 de les dones amb fills

Gràfic 49: Nombre de dones amb fills menors de 3 anys en la Unitat de Mares de Wad-Ras. Comparativa mensual anys 2022-2023

Elaboració pròpia, adaptat de *Departament de Justícia, Drets i Memòria*, 2024
http://www.gencat.cat/justicia/estadistiques_serveis_penitenciaris/6_pob.html

Aquest gràfic mostra l'evolució de les dones que es troben complint condemna en el Departament de Mares del centre penitenciari Wad-Ras (Barcelona), que és l'únic centre penitenciari de Catalunya que disposa d'unitat de mares, tal com s'ha exposat en diverses ocasions al llarg del treball. Així mateix, també s'ha expressat que el departament només disposa de 12 habitacions, però no es tracta d'habitacions individuals, perquè en alguns mesos van arribar a haver-hi fins a 13 dones amb els seus fills menors de 3 anys, concretament en els mesos de setembre de 2022 i maig de 2023. L'evolució de les dones que es trobaven en aquesta situació és més o menys constant, tot i que destaquen algunes èpoques amb més mares i fills en el centre, com són els mesos mencionats, mentre que hi ha punts on va haver-hi una menor ocupació com són els mesos de maig i juny de 2022 i els mesos de juliol i octubre de 2023, on va haver-hi 7 dones i els seus fills. Finalment, cal puntualitzar que aquestes dades no han sigut estretes del qüestionari referenciat, sinó que són dades estadístiques de dones amb fills recollides en la web indicada en el peu del gràfic 49, ja que les respostes a l'enquesta del CEJFE només recullen dades de l'any 2022 i no del 2023.